

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta
Katedra dějin a didaktiky dějepisu

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Průmysl a školství na Kladně
Industry and education in Kladno

Kristýna Benešová

Vedoucí práce: PhDr. Jiří Hnilica, Ph.D.

Studijní program: Specializace v pedagogice

Studijní obor: Dějepis se zaměřením na vzdělání – Francouzský jazyk se zaměřením na vzdělání

2016

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Průmysl a školství na Kladně vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V dne

.....

podpis

Chtěla bych zde poděkovat panu PhDr. Jiřímu Hnilicovi, Ph.D. za vstřícné jednání, trpělivost a za cenné rady při vedení a zpracovávání této práce.

ANOTACE

Bakalářská práce se zabývá vlivem průmyslu na rozvoj školství na Kladensku. Cílem práce je na základě analýzy pramenů a literatury vysledovat vliv rozvoje průmyslu na vznik a proměnu struktury kladenských škol a jejich typovou skladbu, se zaměřením na Volnou školu práce, Vyšší průmyslovou školu a II. státní odbornou školu pro ženská povolání.

KLÍČOVÁ SLOVA

Kladno, školství, průmysl, volná škola práce, Vyšší průmyslová škola, II. státní odborná škola pro ženská povolání

ANNOTATION

This bachelor's thesis deals with the influence of industry on the development of schooling in the Kladno district. The aim of this thesis is to find out on the basis of an analysis of the sources and literature the influence of the development of industry on creation and transformation of the structure of schools in the Kladno district as well as their characteristic composition with the focus being on the Free School of Work, the Higher Technical School and the Second State Technical Institute for female occupation.

KEYWORDS

Kladno, education, industry, Free school of work, Higher Technical School, the Second State Technical Institute for female occupation

Obsah

1	Úvod.....	7
2	Vliv rozvoje průmyslu na kladenské školství	10
2.1	Vznik a vývoj průmyslové oblasti	10
2.1.1	Pražská železářská společnost	11
2.1.2	Poldina huť	12
2.1.3	Nárůst počtu obyvatel a sociální změny.....	14
2.1.4	Růst města	17
2.2	Školství.....	19
2.2.1	Základní školství	19
2.2.2	Střední školství.....	20
2.2.3	Odborné školství	23
2.3	Školství na Kladně.....	25
2.3.1	Základní školství	25
2.3.2	Střední školství.....	31
2.3.3	Odborné školství	32
3	Volná (socialistická) škola práce	33
3.1	Pokusy o reformované školství v období první republiky.....	33
3.2	Vznik Volné (socialistické) školy práce	36
3.3	Z běžného provozu školy.....	37
3.3.1	Inspekce ve škole	40
3.4	Zánik Volné školy práce.....	41
3.5	Zpětné hodnocení školy.....	42
4	Státní průmyslová škola	44
4.1	Řemeslnická škola	44
4.2	Vznik Státní průmyslové školy.....	45
4.3	Z běžného provozu školy.....	46

4.3.1	Řemeslnická škola.....	46
4.3.2	Státní průmyslová škola	47
4.3.3	Stavba nových školních budov.....	48
4.4	Protektorát a Státní průmyslová škola	49
5	II. státní odborná škola pro ženská povolání.....	52
5.1	Kongregace Školských sester de Notre Dame.....	52
5.2	Od vzniku školy až po její zánik	53
5.3	Z běžného provozu školy.....	55
6	Závěr	57
7	Seznam použitých informačních zdrojů.....	58
7.1	Primární prameny	58
7.1.1	Archivní fondy	58
7.1.2	Adresáře	58
7.1.3	Dobový tisk	58
7.2	Sekundární literatura.....	58
7.2.1	Dobová literatura.....	58
7.2.2	Literatura	59
7.3	Internetové zdroje	61
8	Seznam příloh.....	62
8.1	Příloha č. 1: Mapa kladenského politického okresu	64
8.2	Příloha č. 2: První status školy, Volná škola práce (1919).....	65
8.3	Příloha č. 3: Druhý status školy, Volná škola práce (1922).	67
8.4	Příloha č. 4: Budova řemeslnické školy	69
8.5	Příloha č. 5: Budova školy Školských sester	69
8.6	Příloha č. 6: Rozvrh hodin pro I. ročník Soukromé odborné školy pro ženská povolání Školských sester de Notre Dame ve školním roce 1929/1930.	70

1 Úvod

Vznik Kladenska jako průmyslové aglomerace ve 2. polovině 19. století byl spojen s velkým nárůstem obyvatel. Kladno, do té doby malý městys, nebylo na takový demografický nárůst připraveno. Jednou z oblastí, která byla silně nedostačující, bylo školství, které zatím nebylo plně rozvinuté, dosud zde neexistovala žádná školní budova. S tímto a dalšími problémy se musela městská rada a nově příchozí podnikatelé vypořádat.

Tato práce se věnuje rozmachu průmyslu v kladenské oblasti, demografickému nárůstu a souvisejícímu rozvoji školství. Faktografická stránka práce se prolíná s historií událostí, které byly pro další vývoj města rozhodující. Toto téma jsem se rozhodla zpracovat, protože propojení školství a průmyslu nebylo dosud věnováno dostatek pozornosti. Proto si myslím, že by bylo přínosné, se o to pokusit a připojit sondu do různých typů kladenských škol.

Při zpracovávání této práce jsem si položila několik otázek, na které jsem se snažila odpovědět. První otázkou je, jak se projevil vliv průmyslu na rozvoj města, potažmo školství. Další je porovnání možností chlapce a dívky na středoškolské vzdělání. Poslední otázkou je, proč se reformované školství, tedy Volná (socialistická) škola práce, za první republiky uchytilo právě na Kladně. Cílem práce je na tyto otázky odpovědět za pomoci analýzy pramenů a literatury.

Při zpracovávání práce jsem využila primární prameny i sekundární literaturu. Kapitola týkající se rozvoje průmyslu a školství čerpá především z literatury. Škála použité literatury je chronologicky rozmanitá. Co se týče regionální literatury, nejlepšími zdroji byly knihy od Skalníkové a kolektivu: *Kladensko: život a kultura lidu v průmyslové oblasti*, která poskytla demografickou sondu kladenské oblasti a Miroslava Kárného *Sto let kladenských železáren*, jež se věnovala technické stránce věci, ale obě tyto publikace byly vydány v roce 1959, takže jsou prodechnuty dobovou ideologií. Nejstarším použitým zdroj je kniha z roku 1898, tedy *Dějiny školství okresu Kladenského: na oslavu 50-letého jubilea panování J. V. císaře a krále Františka Josefa I.* od kolektivu autorů, která popisuje elementární školství na Kladně v předminulém století. Dále jsou citovány knihy ze 40. let minulého století, a to *Kladno – město dolů a vysokých pecí a Kladno, město uhlí a železa*, v nichž se odráží rostoucí poválečný vliv komunistické strany a jejího postavení na Kladensku. Nejmodernější je publikace z roku 2007 od Roberta Šimůnka, věnující se Kladnu, která je zpracována po faktografické stránce vcelku povrchně, ale přiložené mapy jsou nedocenitelným zdrojem. Primárním pramenem regionálních událostí je sociálně demokratický časopis *Svoboda*, který, ač silně ideologický,

přináší pravidelné zprávy o dění ve městě. Regionálním dějinám Kladenska a Slánska se věnuje ročenka *Slánský obzor*, která přináší zajímavé historické studie, jež jsou výsledkem moderního výzkumu, který není zatížen ideologiemi. Dále bylo pro zpracování práce využito mnoho publikací věnujících se školství a jeho rozvoji. Z nich bych ráda vyzdvihla knihy profesora Otakara Kádnera, jednoho z největších odborníků na pedagogiku, z 20. a 30. let 20. století, které se věnují školství od počátku až do autorovy současnosti, pro tuto práci byly stěžejní první dva díly *Vývoje a dnešní soustavy školství*, ze kterých bylo možné čerpat informace o reformách ve druhé polovině 19. století i z prvních tří dekád století dvacátého. Dalším kvalitním zdrojem věnujícím se střednímu školství byla kniha Kateřiny Řezníčkové – *Študáci a kantoři ze starého Rakouska: české střední školy v letech 1867 – 1918*. Kapitola věnující se Volné (socialistické) škole práce čerpá mimo jiné ze stejnojmenného fondu Státního okresního archivu Kladno, který je sice nezpracován a neinventarizován, ale je jedinečným zdrojem o existenci školy, ačkoliv materiálů není mnoho, protože škola neměla žádné osnovy ani rozvrh, které by mohly být zachovány. Dalším archivním materiálem je fond zemské školní rady z let 1919 – 1952 Národního archivu ČR, kde byly k nalezení materiály ke všem kladenským školám, byly zde korespondence s okresními školními radami i zprávy z inspekcí a další cenné materiály. Dalšími zdroji informací o této pokusné škole jsou kniha Vlasty Čepičkové *Volná socialistická škola práce v Kladně* z roku 1988 a brožura Jana Kachlíka *Volná škola práce v Kladně*, která v mnohých ohledech doplňuje publikaci Čepičkové a je oproti ní objektivnější, protože již netrpí omezeními své doby. Zajímavé je srovnání dvou *Pedagogických slovníků*, a to z roku 1937 a roku 1967, kde při porovnání hesla o Volné (socialistické) škole práce, která je ve slovníku z roku 1937 spíše povrchně zmíněna, za to ve slovníku z roku 1967 je heslo popsáno obsáhleji, protože zde autor obdivuje socialistickou ideu školy. Dále čerpám z projevů či článků místních pedagogů, Františka Náprstka a Jana Hostáně, které poskytují pohled přímých účastníků. Pokusné školství nejlépe postihla Růžena Váňová ve svém článku Úsilí českého učitelstva o školskou reformu, s akcentem na kladenský pokus jsou kvalitní články od Václava Sklenáře, všechny tyto články vyšly v *Pedagogice, časopisu pro vědy o vzdělávání a výchově*. Mnoho podkladů o Státní průmyslové škole se nachází ve fondu vyšší průmyslové školy Kladno ve Státním okresním archivu Kladno, který je velmi pečlivě katalogizován, takže se v něm dobře orientuje, stejně tak fond II. státní odborné školy pro ženská povolání Kladno. Dalším zdrojem k průmyslové škole je *Jubilejní sborník střední průmyslové školy v Kladně*, který shromažďuje informace o historii školy i vzpomínky na ni. Také *Kronika města Kladna za dobu německo-fašistické okupace 1938 – 1945* je dobrým zdrojem informací k existenci a problémům školy za protektorátu.

Co se týká plánu práce, nejprve se věnuje popisu Kladenska jako vznikající a rychle rostoucí průmyslové aglomeraci, následně se zabývá důsledky tohoto rozmachu na demografickou a sociální situaci. Dále se věnuje poměrům ve školství a jeho postupnému rozvoji, zmiňuje se o jednotlivých školách, které v této době vznikají a také popisuje pohnutý rok, 1919, v dějinách školství na Kladně. Poté jsou podrobně rozebírány tři vybrané školy, které jsou více či méně specifické. První vybranou školou je Volná (socialistická) škola práce, kladenský unikát, na kterém si můžeme ukázat experiment prvorepublikového školství, který ač nebyl jediný, tak byl jedinečný. Druhá škola bude typičtější, jedná se o státní průmyslovou školu, která je pro industriální oblast nezbytností. Tato škola má také zajímavý příběh z období protektorátu, který zde bude zmíněn. Na závěr se budeme věnovat jedné z možností vzdělávání pro ženy, a to II. státní škole pro ženská povolání, která byla zvláštní tím, že fungovala díky kongregaci Školských sester de Notre Dame, které v té době již měly zákaz se věnovat dívčímu školství na Kladně.

2 Vliv rozvoje průmyslu na kladenské školství

2.1 Vznik a vývoj průmyslové oblasti

V první polovině 19. století se pozvolna začínala projevovat průmyslová revoluce v habsburské monarchii. V českých zemích nastala dříve než v ostatních zemích Rakouska, ale oproti západní Evropě byl rozvoj průmyslové i zemědělské výroby značně pomalejší. Až revoluce v roce 1848 dala základy pro dovršení průmyslové revoluce v nadcházejících letech. Nejrychleji se rozvíjelo strojírenské odvětví, které mělo zajistit technické zázemí pro jiná průmyslová odvětví i pro zemědělství. Také došlo k rychlému rozvoji železnic. Strojírnoství i železnice potřebovaly stejný produkt, železo, kterého byl všude nedostatek, takže výhodným podnikáním se stalo železářství. I z tohoto důvodu byly na Kladně založeny v 19. století hned dvě hutě.

Hned na začátek by bylo dobré si představit, jak Kladno v 19. století vypadalo. Proto jsou zde přiloženy mapy zobrazující Kladno v daném období. Mapa 1 zobrazuje Kladno během 2. vojenského mapování (1806 – 1869). Mapa 2 dokumentuje město během 3. vojenského mapování (1869 – 1887). Po porovnání těchto dvou map je zcela evidentní, jak se město i okolní obce rozrostly. Podrobněji bude zvětšení města popsáno dále.

Mapa 1¹

¹ <http://mapire.eu/en/map/secondsurvey/>, cit: 23. 6. 2016.

Mapa 2²

2.1.1 Pražská železářská společnost

Vznik Kladenska jako průmyslové oblasti je možné datovat na konec 18. století, kdy zde bylo prvně nalezeno uhlí na buštěhradském panství, u obce Vrapice. Po prvním nálezu zde byly zakládány nehluboké doly – Císařské buštěhradské kamenouhelné doly, pozvolna rozšiřující svou těžbu, až se z nich staly největší uhelné doly v Čechách.³ S revolucí v topné technice, kdy bylo dřevo nahrazeno uhlím jakožto palivem, se zvýšila poptávka po uhlí, což v 50. letech 19. století vedlo na Kladensku k větší snaze hledat nová a hlubší uhelná ložiska. K badacím pracím byli povoláni horníci z příbramských státních dolů na stříbro i z jáchymovských a jihočeských rudných dolů, z nichž pak většina na Kladensku zůstala jako kvalifikovaní pracovníci, kterých bylo zpočátku minimum. Největší nálezy uhlí jsou spojeny se jménem Jana Váni, což byl zkušený havíř z Hořovic, financovaný vlastníkem železnorudných dolů u Nučic Václavem Novotným. Spojením těchto železnorudných dolů s objevem ložisek koksovatelného uhlí byl položen základní technický předpoklad pro vybudování železáren.⁴

Novotný na Kladně podnikal společně s Vojtěchem Lannou, který byl v této době již úspěšným obchodníkem a podnikatelem, jedním z největších stavebních podnikatelů v celé zemi. Lannovo jméno bylo spojeno také s železnicemi, a to i v kladenské oblasti, kde byla s jeho finanční pomocí vystavěna železnice spojující Kladno a Kralupy. Spolek Vojtěcha Lanny

²http://mapire.eu/en/map/hkf_75e/?bbox=474520.3701078128%2C5199266.446571608%2C3815735.750509437%2C6622829.661354731, cit: 23. 6. 2016

³ SKALNÍKOVÁ, Olga a kol.. *Kladensko: život a kultura lidu v průmyslové oblasti*. 1. vyd. Praha: Československá akademie věd, 1959, s. 9.

⁴ Tamtéž, s. 11 – 12.

a Václava Novotného vznikl 30. září 1847 s názvem Prager Kohlenbergwerk nächst Kladno (Pražské uhelné doly u Kladna).⁵ O rok později se k jejich spolku přidali bratři Kleinové a bylo tak založeno Kladenoer Steinkohlengengeweschaft (Kladenské kamenouhelné těžařstvo).⁶ Poté došlo během padesátých let k několika změnám jména tohoto společenství. Postupně byla rozšířena činnost společnosti o hutnictví a v květnu 1854 se konal první slavnostní odpich ve vysoké peci belgického typu. Nový závod nesl jméno svého zakladatele Vojtěcha Lanny – Vojtěšská huť.⁷

V době stavby Vojtěšské huti byla doprava odkázána na silniční potahy, což bylo pro průmyslové město nedostačující. Proto byla potřeba výstavba železnice, aby propojila Kladno se zdroji surovin a také ho propojila s hlavními železničními tahy. Z tohoto důvodu byla zbudována akciová společnost, jejímž cílem bylo vystavět Buštěhradskou dráhu, která vedla z Kladna do Kralup, kde se napojila na Podmokelskou dráhu, což zajišťovalo spojení s Prahou i Saskem. Pravidelná doprava, zde byla slavnostně zahájena 23. února 1856. O rok později byla vystavěna Kladensko-nučická dráha, která zpřístupnila železnorudné doly a vápencové lomy.⁸

Roku 1857 k těžařstvu přistoupili další podnikatelé, byl to Florent Robert, vídeňský obchodní dům vlastníci dolové výměry v Dubí u Kladna a podnikatel Hermann D. Linfheim, majitel provozů na zpracování železa na Plzeňsku. Obchodním spojením těchto podnikatelů vznikla v roce 1857 Prager Eisenindustrie Gesellschaft, tedy Pražská železářská společnost, která se o pět let později stala z komanditní společnosti společností akciovou.⁹

2.1.2 Poldina huť

S rozvíjející se industrializací, mimo jiné s automobilovým průmyslem, se zvýšily požadavky na jakost kovů a jejich množství. Na Kladně se koncem 80. let 19. století začala vyrábět čistá ocel díky technice thomasování, což na Kladno přilákalo bohaté železářské magnáty s vidinou založení hutě, kde by byla masově vyráběna nástrojová ocel. Karl Wittgenstein, tehdy již ředitel Teplické válcovny, ovládající závody České montánní společnosti, dostal od Pražské železářské společnosti nabídku na post centrálního ředitele, Wittgenstein nabídku přijal a krátce na to, v roce 1889 založil v těsné blízkosti Vojtěšské huti novou huť, kterou pojmenoval po své manželce Leopoldině, jako Poldinu huť. Prvotně byla založena jako soukromý podnik, ale již po roce byla přeměněna v akciovou společnost.

⁵ ŠIMŮNEK, Robert. *Kladno*. Praha: Historický ústav Akademie věd ČR, 2007, s. 10.

⁶ KÁRNÝ, Miroslav. *Sto let kladenských železáren*. Praha: Práce, 1959, s. 17.

⁷ Tamtéž, s. 18.

⁸ KÁRNÝ, 1959, s. 35 – 36.

⁹ ŠIMŮNEK, 2007, s. 10.

Při zakládání této společnosti Wittgenstein využil nedostatku na českém a moravském trhu, kde chyběla velmi žádaná ušlechtilá ocel, která byla dovážena buď ze Štýrska nebo mimo monarchii z Německa či z Anglie. Poldina huť se velmi brzy dostala na špičku a zaujala stabilní místo v rakouském a později i světovém hutnictví.¹⁰ Společnost vyvážela do celého Rakouska i do zahraničí.

Pro potřeby automobilového a leteckého průmyslu se v rámci Poldiny huti začaly vyrábět od roku 1904 zalomené hřídele, které byly dodávány firmám jako Benz & Cie či Daimler Motoren Gesellschaft.¹¹ V meziválečném období se zákazníky Poldiny huti stal i Fiat Torino, Hispano Suiza Barcelona či BMW¹². Co se týká konkrétně leteckého průmyslu, tak od Poldi přijímali hřídele například v Junkers Motoren Bau Dessau.¹³

Za války zažily kladenské huti období konjunktury, protože byly důležitými dodavateli a výrobci pro rakouský a německý válečný průmysl. V roce 1893 zde totiž vznikla tzv. obrobna střel, jak vyplývá z názvu, tak se tato část huti věnovala výrobě zbraní, primárně zde byly vyráběny granáty, dále kalené protipancéřové střely, šrapnely, tříštivá munice nebo střely pro lodní a pozemní děla.¹⁴

Po ukončení války následoval propad, související s přechodem na mírové podmínky. V období první republiky vzrůstal význam Poldiny hutě, která do roku 1938 vyvážela celkem do 39 zemí. Během mírového období se Poldi angažovala také ve vyzbrojování československé armády a vykonávala zakázky na žádost ministerstva národní obrany. Kladenské hřídele se staly součástími nákladních vozidel, ale i československých obrněných vozů či letadel společnosti Avia.¹⁵

Za protektorátu se Poldina huť opět primárně orientovala na zbrojní průmysl a ocitla se ve sféře Reichswerke Herman Goering A. G..¹⁶ V roce 1946 došlo ke spojení Pražské železářské společnosti a Poldiny huti v jeden podnik nesoucí název Spojené ocelárny, národní podnik.¹⁷

¹⁰ KÁRNÝ, 1959, s. 152 – 155.

¹¹ KOVAŘÍK, Jiří. Strojírenská výroba Poldiny hutě do roku 1945. *Slánský obzor*, 2000 (r. 8), s. 57.

¹² Tamtéž, s. 62.

¹³ Tamtéž, s. 66.

¹⁴ Tamtéž s. 53 – 55.

¹⁵ Tamtéž, s. 69.

¹⁶ ŠIMŮNEK, 2007, s. 17 – 18.

¹⁷ KOS, Josef. *Kladno – město dolů a vysokých pecí*. V Praze: Národohospodářská propagace Československa, 1948, s. 22.

2.1.3 Nárůst počtu obyvatel a sociální změny

Od 40. let 19. století docházelo k nárůstu počtu obyvatel v rodící se kladenské průmyslové oblasti. Do Kladna i okolních vesnic přicházeli stále noví zájemci o práci v kladenských hutích. Rozšiřující se doly a nově vznikající podniky nabízely dostatek pracovních příležitostí a umožnily tak nově příchozím se zde usadit. I uvolnění feudální vazby k půdě z roku 1848 usnadnilo příliv vesničanů, kteří zde mohli nabídnout svou pracovní sílu.

Dělníci na Kladensko přicházeli především z hořovického, rakovnického a příbramského okresu, dále také z okresu smíchovského, slánského a křivoklátského.¹⁸ Takže je možné konstatovat, že sem přicházeli lidé především z okolních okresů. V případě vzdálenějšího Příbramska a Hořovicka se jednalo o okresy, kde bylo hornictví a železářství již rozvinuto, takže v tomto případě se jednalo o kvalifikovanější pracovníky, kteří sem mnohdy přicházeli na žádost hutí.

Bouřlivý nárůst počtu obyvatel, který byl v samotném Kladně během let 1857 a 1869 trojnásobný a v okolních obcích jako byly Kročehlavy, Štěpánov, Dříň a Rozdělov dvojnásobný, způsobil změnu života a tváře města.¹⁹ Je zde předložena Tabulka 1, která tento demografický růst zobrazuje. V závěru 19. století dochází k dalšímu přírůstku obyvatelstva, na úkor okolních okresů – Nového Strašecí, Křivoklátska a Rakovnicka, kde se počet snížil.²⁰

	1880	1890	1900	1910
Brandýsek	2546	2971	3121	4052
Buštěhrad	2959	3267	3510	4101
Dubí	2899	4055	6168	7684
Kladno	14085	17215	18573	19369
Kročehlavy	3418	5411	7664	10108
Libušín	1174	2339	4087	4682
Motyčín	1476	2258	4026	4535
Rozdělov	676	1315	2976	4601

Tabulka 1²¹

¹⁸ SKALNÍKOVÁ, 1959, s. 14.

¹⁹ KÁRNÝ, 1959, s. 79.

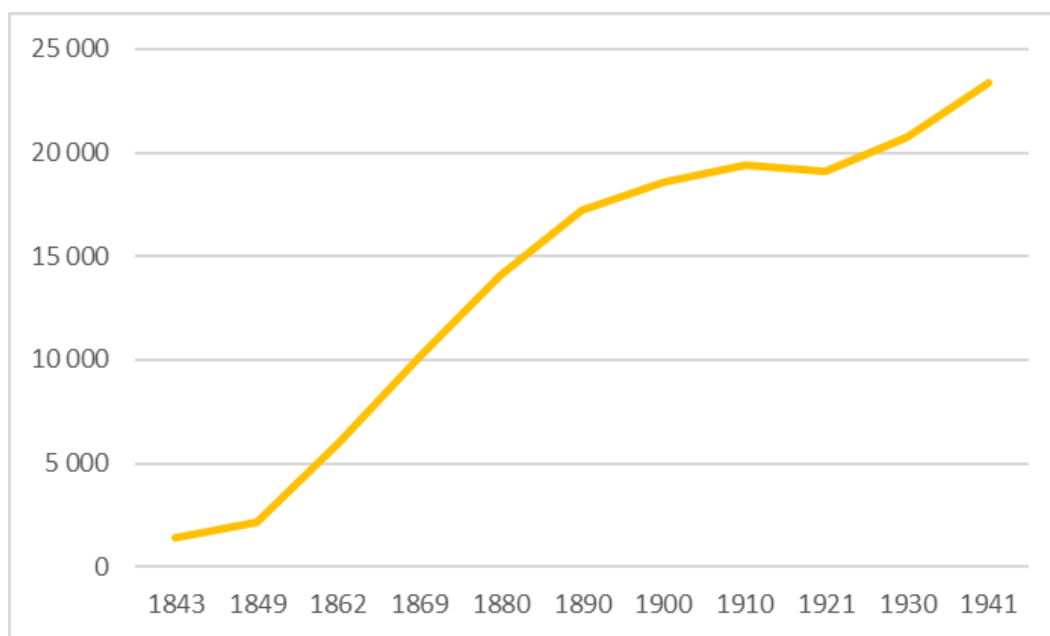
²⁰ Tamtéž, s. 192.

²¹ KÁRNÍKOVÁ, Ludmila. Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754-1914. Praha: NČSAV, 1965, s. 218.

Stále zmiňovaný demografický růst si nyní budeme demonstrovat na Tabulce 2 a Grafu 1. Na počátku čtyřicátých let 19. století, kdy Kladno bylo pouze malým městysem, se počet obyvatel pohyboval kolem necelých 1400. Již o pár let později po nálezích hlubinných uhelných dolů, tedy na konci 40. let se počet obyvatel dostal na 2145. Po vzniku Pražské železářské společnosti, zde žilo již 6000 obyvatel. Deset tisíc obyvatel Kladno překonalo v roce 1869. Po vzniku Poldiny huti čítala místní populace 17215 Kladeňáků. Od této chvíle byl nárůst pozvolnější, až ve 30. letech 20. století se počet obyvatel dostal přes hranici 20000. S připojením okolních obcí a vznikem Velkého Kladna na počátku 40. let 20. století se ke 23000 Kladeňáků připojilo na 25000 obyvatel okolních obcí a Velké Kladno (1946) mělo necelých 50000 obyvatel.²² Za sto let kladenského průmyslu se tedy město dostalo ze 1400 obyvatel na 23000, což je zhruba šestnáctinásobek, jen v samotném Kladně.

rok	1843	1849	1862	1869	1880	1890	1900	1910	1921	1930	1941
počet obyvatel	1395	2145	6000	10199	14085	17215	18573	19369	19111	20751	23400

Tabulka 2²³

Graf 1²⁴

Pražská železářská společnost poskytovala pracovní místa pro 5000 horníků spolu s 6500 hutníky. Poldina huť poskytovala méně pracovních míst, pracovalo zde 5000 dělníků

²² ŠÍMŮNEK, 2007, s. 24.

²³ Tamtéž, s. 24.

²⁴ Tamtéž.

a 500 úředníků.²⁵ Samozřejmě zde byli další živnostníci, jejichž počet také rostl s růstem města a stále náročnějšími potřebami obyvatelstva. Co bylo pro Kladno typické ve vysokém počtu, byly hostince a výčepy, kde se horníci mohli scházet po práci.²⁶

Pouze minimum nově příchozích byli kvalifikovaní pracovníci, ti sem byli povoláváni z jiných revírů, aby pomáhali při zavádění těžby a byli vedoucími a dozorci nad nekvalifikovanými pracovními silami.²⁷ Většina dělníků, ať již domácích či nově příchozích, byla bez pozemkového majetku. U nově příchozích je to logické, co se týče místních důlních dělníků, tak se jednalo především o mladší syny z chalupnických rodin, kteří nevlastnili půdu, protože v početnějších rodinách nedocházelo k dělení pozemků mezi syny, ale mladší sourozenci byli pouze vyplaceni nejstarším synem, který zdědil hospodářství, a tyto podíly nestačily ke koupi pozemku.²⁸

Když nastalo období hospodářské prosperity, které se promítlo i do veřejného života, tak vznikaly různé spolky, ať už to byly spolky sportovní, pěvecké nebo hospodářské. Mezi sportovní spolky lze zařadit Sokol či Dělnickou tělocvičnou jednotu (DTJ). V hudební sféře byla nejvýznamnější Kladenská filharmonie, ale i místní hornické kapely. Nejpočetnější byly hospodářské spolky, které sloužily k vzájemné podpoře mezi dělníky, kteří je zakládali pro svou ochranu a podpůrnou činnost pro členy nemocné a staré nebo pro vdovy a sirotky – dělnický podnikatelský spolek „Oul“, dělnický svépomocný spolek „Kruh“ nebo spolek vzájemně se podporujících dělníků „Vlastimil“.²⁹

Protože byla na Kladně silná dělnická vrstva, tak nejsilnější stranou byla sociální demokracie a po vzniku Komunistické strany Československa to byla ona, která vyhrávala ve většině komunálních voleb, výjimkou byl pouze rok 1932, kdy zvítězila právě strana sociálně demokratická.³⁰ Ve 20. letech 20. století zde působil budoucí československý prezident Antonín Zápotocký, rodák z nedalekých Zákolan, jako krajský tajemník sociálně demokratické strany a odborů. Sám o období, které strávil na Kladně, říkal: „*Mám zač děkovat Kladnu a být mu vděčný. Mne Kladno vychovalo a vyučilo.*“³¹

Volební preference Kladeňáků si můžeme ukázat v následující tabulce (Tabulka 3), která porovnává zisk počtu mandátů jednotlivých prvorepublikových politických stran

²⁵ KOS, 1948, s. 8.

²⁶ SKALNÍKOVÁ, 1959, s. 66.

²⁷ Tamtéž, s. 28.

²⁸ Tamtéž, s. 14 – 15.

²⁹ KÁRNÝ, 1959, s. 18.

³⁰ ŠIMŮNEK, 2007, s. 16.

³¹ ŠUMBEROVÁ, Ludmila. *Antonín Zápotocký: 1884-1957*. Praha: Svoboda, 1984, s. 14.

v prvních a posledních komunálních volbách v předválečném Československu. V prvních volbách z 15. června 1919 je očividné drtivé vítězství Československé sociálně demokratické strany dělnické, která získala naprostou většinu mandátů na kladenské radnici. Ve volbách z roku 1938 můžeme sledovat rozdělení těchto hlasů mezi Komunistickou stranu a sociální demokraty. Z obou volebních výsledků je také patrná malá německá národnostní menšina, protože je vždy na radnici zastupoval jen jeden radní. Také vidíme, že se zvětšením se města se zvýšil i počet radních, z původních 36 se na konci třicátých let stalo 42.

	1919 ³²	1938 ³³
Československá národní demokracie	5	-
Československá sociálně demokratická strana dělnická	20	10
Československá strana (národně) socialistická	5	5
Československá strana lidová	2	2
Československá živnostensko-obchodnická strana středostavovská	3	4
Komunistická strana Československa	-	13
Majitelé domů	-	1
Národní sjednocení	-	5
Německá menšina	1	-
Republikánská strana zemědělského a maloroľnického lidu	-	1
Sudetoněmecká strana	-	1

Tabulka 3

2.1.4 Růst města

S rozvojem průmyslu došlo i k rozvoji města, protože pro nově příchozí obyvatelstvo bylo potřeba i nových prostor, kde by se mohli usadit. Nutnost nových bytů a domů na Kladně podnítila stavební ruch. Postupně s růstem počtu dolů a rozšiřováním hutí se rozšiřovaly blízké obce a vznikaly nové ulice a čtvrtě. Nová výstavba se soustředila především na Kladno a neblížejší okolní obce, kde byly zakládány doly.

³² ŠIMŮNEK, 2007, s. 16.

³³ Závěr obecních voleb. *Lidové noviny ráno*. Praha, 14. 6. 1938 (roč. 46), č. 297, s. 2.

Závody si potřebovaly udržet kvalifikované pracovníky i širší okruh pracovníků pomocných, proto začala výstavba dělnických kolonií. První kolonie, která byla vystavěna roku 1852, vznikla ve Vrapicích nedaleko šachty, přednostně byla určena důlním dozorcům a úředníkům. V 50. letech 19. století také vznikly kolonie určené pro horníky a to v Brandýsku u dolu Michalka a šachty Kübecku. Další kolonie byly stavěny obvykle již během výstavby nového dolu. Tyto kolonie měly na Kladensku udržet určitý okruh pracovníků, který se zde měl usadit, a proto byla jejich stavba typická pouze zpočátku rozvoje těžby.³⁴

Další, co podniky stavěly pro své zaměstnance, byla například nemocnice v Újezdě či potravinové sklady, které byly zřizovány v dolech a hutích, které svým zaměstnancům nabízely potraviny za výhodnější cenu než jiné kladenské obchody.³⁵ V této době docházelo také k výstavbě veřejných staveb, jako byl městský vodovod, kanalizace nebo veřejné elektrické osvětlení.³⁶

Kladno samotné se mohlo rozšiřovat jen na stranu západní – důlní a železářské podniky byly východně od náměstí, na jihu byl hřbitov a na severní straně byl povrch, na kterém nebylo možné stavět. Nejprve dochází ke stavbě domů naproti Floriánské kapli, na místě vyhořelých stodol. Tak vznikly domy mezi dnešní ulicí Tomáše Garriguea Masaryka a Váňovou ulicí. Poté v 60. letech 19. století došlo k parcelaci zádušního pole Floriánské kaple, proto se nově zastavěná ulice nazývá Zádušní. Následně byly zastavěny pastviny „Pod průhonem“ a další domky se táhly od Zádušní ulice až k železniční trati, ulice nejbližší železnici byly číslovány jen římskými číslicemi od I. do XVI. a tato oblast byla nazývána Nové Kladno. Nakonec byly zastavovány i prostory nalevo od Váňovy ulice a na začátku 20. století dále na západ a vznikla oblast dodnes zvaná Habešovna.³⁷

Díky nárůstu počtu obyvatel i stavebnímu růstu města bylo Kladno povýšeno dekretem císaře Františka Josefa I. 5. června 1870 na město a 29. května 1898 dokonce na královské horní město.³⁸ S povýšením na město Kladno získalo okresní soud a berní úřad. Do roku 1893 se Kladno nacházelo v katastru smíchovského okresního hejtmanství, ale v tomto roce se Kladno stalo sídlem odděleného okresního hejtmanství kladenského, které již bylo na smíchovském hejtmanství nezávislé.³⁹

³⁴ SKALNÍKOVÁ, 1959, s. 28 – 29.

³⁵ KÁRNÝ, 1959, s. 191.

³⁶ ŠIMŮNEK, 2007, s. 14.

³⁷ ŠVEJDA, Josef – ŽOFKA, Josef. *Kladno, město uhlí a železa*. V Kladně: Musejní spolek, 1947, s. 3 – 4.

³⁸ ŠIMŮNEK, 2007, s. 13.

³⁹ ŠVEJDA, 1947, s. 4.

Již v 90. letech 19. století padly první návrhy na sloučení přilehlých osad s Kladnem. Tento návrh podal stavitel působící na Kladně, Václav Krotký, který na Kladně mimo jiné vyprojektoval budovu Sokolovny, vilu Libochvíli a věnoval se přestavbě lékárny U České koruny.⁴⁰ K prvnímu sloučení však došlo až během nacistické okupace, kdy koncem roku 1940 bylo vyhlášeno Velké Kladno vládním komisařem Karlem Zuckerem. Ministerstvo vnitra stanovilo 11. března 1942 úřední název sídelního celku Kladno, s městskými čtvrtěmi: Kladno I, Kladno II – Masshaupt (Kročehlavý), Kladno III – Eichen (Dubí) a Kladno IV – Markscheid (Rozdělov). Po skončení okupace byla prezidentským dekretem obnovena předválečná územní organizace, ale už v květnu 1946 ministr vnitra rozhodl, aby obce Kladno, Kročehlavý, Dubí a Rozdělov byly nadále spravovány jako jeden celek.⁴¹

2.2 Školství

Devatenácté století bylo stoletím, které bylo plné změn, ty se samozřejmě dotkly i školství, jež volalo po školské reformě. V roce 1848 bylo zřízeno ministerstvo vyučování nahrazující Studijní dvorskou komisi, od března roku 1848 se nazývá ministerstvem veřejného vyučování a o čtyři měsíce později, tedy v červenci 1848, je přejmenováno na ministerstvo kultu a vyučování a prvním ministrem se stává hrabě Leo Thun.⁴² Za první republiky bylo reorganizováno na ministerstvo školství a národní osvěty, které mělo 6 odborů.⁴³

Co se týká struktury školského resortu, tak v čele stálo ministerstvo kultu a vyučování, pod ním byly zemské školní rady, které se skládaly z místodržitele a zemských inspektorů. Poté okresní školní rada sestávající z hejtmána, volených občanů, zástupců učitelů a církve. Nejnižší v této hierarchii byly místní školní rady, ve kterých zasedal starosta, radní, správcové škol a duchovní.⁴⁴

2.2.1 Základní školství

V roce 1869 byl vydán zákon o obecném školství, který upravoval výuku na obecných školách. Tímto zákonem vešla v platnost osmiletá povinná školní docházka pro chlapce i dívky. Délka studia na obecné škole byla stanovena na osm let a na škole městské tři roky. Poněvadž církev ztrácela vliv nad vzděláním, tak v duchu zesvětštění vyučování byly zavedeny nové předměty – dochází k rozšíření původního trivia o přírodopis, zeměpis, dějepis, měřičství

⁴⁰ Tamtéž, s. 15.

⁴¹ Tamtéž, s. 19.

⁴² ŘEZNÍČKOVÁ, Kateřina. Študáci a kantoři za starého Rakouska: české střední školy v letech 1867-1918. Praha: Libri, 2007, s. 16.

⁴³ KÁDNER, Otakar. *Vývoj a dnešní soustava školství, díl II.* V Praze: Sfinx, Bohumil Janda, 1931, s. 17.

⁴⁴ ŘEZNÍČKOVÁ, 2007, s. 22 – 23.

a tělocvik.⁴⁵ K dalším změnám došlo v roce 1872, kdy ministerstvo kultu a vyučování vydalo nové osnovy pro měšťanské školy a některé kategorie škol obecných. Osnovy zdůrazňovaly význam reálií ve výuce a vyzdvihovaly přírodovědné disciplíny. Tyto zákony položily základy obecného školství, které mělo poskytnout určitou úroveň vzdělání širokým masám obyvatel.⁴⁶

Po vzniku republiky byla do učebních osnov přidána občanská nauka i výchova, ruční práce a pro dívky povinný tělocvik, případně i nauka o domácím hospodářství. Mezi vyučovanými předměty nadále figurovalo náboženství, ale bylo možné zažádat na okresním školním úřadě, aby byl žák výuky náboženství zproštěn.⁴⁷ Také je nařízeno snižování počtu žáků ve třídách z 80 žáků na 60.⁴⁸

V meziválečném období bylo provedeno mnoho pedagogických experimentů a vzniklo několik druhů pokusných škol, které se dlouhodobě neudržely, ale těmito školami se budeme blíže zabývat až v další kapitole, která se jednomu z těchto experimentů bude věnovat.

2.2.2 Střední školství

Od roku 1848 byla projednávána reforma, která měla změnit poměry ve středoškolském vzdělávání. Jejími tvůrci byli Franz Seraphin Exner, profesor filosofie na Pražské univerzitě a Herman Bonitz, německý gymnazijní profesor a filolog. Bonitz-Exnerova reforma vstoupila do dějin 16. září 1849 s názvem Nástin, ale císařem byla potvrzena až v prosinci 1854.⁴⁹ V Nástinu se jednalo především o reformu gymnázií, kde byla nově vyučována i matematika a přírodní vědy. Předměty závaznými pro studenty se staly: náboženství, latina, řečtina, mateřský jazyk, zeměpis a dějepis, matematika, přírodopis, fyzika a filosofická propedeutika.⁵⁰ Gymnazistům také vzrostla doba studia na osm let, protože k původním šesti se přidala dřívější příprava na vysoké školy. Také byla zavedena závěrečná zkouška, maturita, které gymnazistům umožnila následné studium na univerzitě nebo vstup do státní služby. Další školou, která poskytovala středoškolské vzdělání, byla reálka, která byla spíše technickou školou a původně připravovala své studenty spíše prakticky, a proto byla původně zařazena do elementárního školství.⁵¹ Význam reálky tedy podstatně vzrostl, tím pádem vzrůstá i význam matematiky, přírodopisu a fyziky, které jsou zaváděny i do gymnazijního učebního plánu.

⁴⁵ JÚVA, Vladimír – VESELÁ, Zdenka. *Dějiny pedagogiky*. Praha: SPN, 1985, s. 66.

⁴⁶ VESELÁ, Zdenka. *Vývoj českého školství: Určeno pro posl. fak. filozof., přírodovědecké a pro postgrad. studium*. Praha: SPN, 1988, s. 43.

⁴⁷ KÁDNER, 1931, s. 21 – 22.

⁴⁸ JÚVA, 1985, s. 122.

⁴⁹ ŘEZŇÍČKOVÁ, 2007, s. 16.

⁵⁰ ŠAFRÁNEK, Jan. *Za českou osvětu: obrázky z dějin českého školství středního*. V Praze: Tiskem a nákladem J. Otty, 1898, s. 104.

⁵¹ ŘEZŇÍČKOVÁ, 2007, s. 17 – 18.

Střední školy jsou rozděleny na nižší a vyšší oddíl.⁵² Dále došlo k oslabení církve a jejich zásahů do oblasti vzdělávání, jednalo se o první pokus o laicizaci středoškolského vzdělání.⁵³

S novým ministrem, Gautskem, se redukuje středoškolští absolventi. Kvůli špatné finanční situaci v monarchii bylo totiž nutné snížit počet středoškolsky vzdělaných, primárně z ekonomicky nižších vrstev. Dále byly kvůli finančním úsporám rušeny některé třídy a zřizování nových škol nebylo povolováno.⁵⁴

V roce 1862 se zrodil nový typ školy, tzv. 1. reálné gymnázium v Táboře, soukromá škola, která se snažila sloučit základní ideje reálky a gymnázia.⁵⁵ Důležitou inovací bylo, že si studenti mohli vybrat mezi zaměřením klasicky gymnaziálním a reálně technickým o dva roky později než bylo obvyklé, protože zde začínali dvouletým společným základem pro gymnazijní i reálnou větev. Nápad na vznik tohoto typu školy vede až k Bonitzovi, který chtěl prosadit, aby žákům vstupujícím na střední školu, bylo umožněno oddálit volbu mezi studiem na gymnáziu a reálce.⁵⁶ Tento typ školy byl uzákoněn až v roce 1908 ministrem Marchetem, který se také zasadil o to, aby byla řečtina nahrazena moderním jazykem (většinou francouzštinou), dále byla rozšířena výuka přírodovědných předmětů a zavedeno obligatorní kreslení. Reálná gymnázia měla několik podtypů – typ A, který se podobal gymnáziu, typ B, reformní reálné gymnázium (nižší stupeň byl koncipován jako reálka a na vyšším stupni byla vyučována i latina a filosofická propedeutika), tzv. děčínský typ (podobný tábořskému reálnému gymnáziu) a tzv. valašsko-meziríčský typ (dívčí reálné gymnázium), kde si studentky vybíraly mezi klasickým a moderním oddělením až dva roky před ukončením školy.⁵⁷

Během první světové války byli studenti povoláváni do armády, a aby měli vzdělání dokončené, tak jim bylo umožněno skládat zjednodušenou válečnou maturitu. Dalším zásahem do života studentů středních školy bylo zavádění tzv. Junobraný ve školním roce 1915/1916, což byl vojenský výcvik namísto tělocviku, dále se konaly přednášky o taktice či pochodová cvičení. Ve výuce běžných předmětů byl kladen důraz na vlasteneckou výchovu v rakouském duchu.⁵⁸

⁵² CACH, Josef – VALENTA, Josef. *Výchova a vzdělání v českých dějinách*. Praha: UK, 1991, s. 44.

⁵³ KÁDNER, Otakar. *Vývoj a dnešní soustava školství, díl I.* V Praze: Sfinx, Bohumil Janda, 1929, s. 235.

⁵⁴ ŘEZNIČKOVÁ, 2007, s. 24.

⁵⁵ Tamtéž, s. 21.

⁵⁶ KÁDNER, 1929, s. 265.

⁵⁷ ŘEZNIČKOVÁ, 2007, s. 26.

⁵⁸ Tamtéž, s. 28 – 30.

V období první republiky byly i reálky prodlouženy na osm let.⁵⁹ V roce 1927 dochází k asi nejzásadnější změně ve středním školství za první republiky – dochází k redukci typů středních škol na dva typy. Studenti si nyní mohou vybrat, zda půjdou na gymnázium, kde si mohou vybrat mezi výukou řečtiny a francouzštiny, nebo na reálku.⁶⁰ Ještě jako dodatek vstupuje ve školním roce 1930/31 v platnost nařízení, které zajišťuje dvoutrídni nelatinský základ pro všechny typy středních škol.⁶¹

Vzdělávání dívek nebylo dlouhodobě dostatečné. Prvním pokusem o dívčí středoškolské vzdělání byla „Dívčí družina“ Bohuslavy Rajske z konce 30. let 19. století, která měla vychovávat matky a učitelky. V roce 1844 Bohuslava Rajska založila i ústav pro dívky od 5 do 18 let.⁶² Až od 60. let byly zakládány vyšší školy dívčí, které ale na rozdíl od středních škol nepřipravovaly své studentky na další studium ani na práci ve státní službě. Původním cílem těchto škol totiž nebyla ženská emancipace, ale dívky měly získat přiměřené vzdělání, které by zdokonalilo jejich schopnosti především v ručních pracích a radilo jim, jak se starat o domácnost a vychovávat děti. Později vznikaly první dívčí odborné školy, které dívkám umožnily následující uplatnění se v praxi, byly to dívčí průmyslové školy a učitelské ústavy. Maturitu mohly dívky skládat až po reformě ministra Gautsche z roku 1878. Studovat univerzitu jim bylo umožněno až po roce 1896. První skutečnou střední školou, která byla pouze dívčí, bylo soukromé gymnázium Minerva, které vzniklo na popud Elišky Krásnohorské. Od počátku 20. století byla zakládána šestiletá lycea, která umožňovala dívkám získat vyšší odborné vzdělání.⁶³ Dále existovalo dívčí průmyslové školství, původně ve formě odborných doplňujících kurzů při dívčích středních školách, postupně ale vznikaly i školy s uměleckým, textilním a oděvnickým zaměřením. Nejvýznamnějšími se staly odborné kurzy pro budoucí učitelky odborných škol, tedy učitelské ústavy.⁶⁴

Nově zavedená maturita z roku 1849 souvisela s prodloužením studia na osm let a rovněž měnila vstup studentů na univerzitu. Původně se skládala jen na gymnáziích, od roku 1872 na reálkách a později i učitelských ústavech a vyšších průmyslových školách, ale jejich studenti poté nesměli pokračovat ve studiích na univerzitách. V Nástinu bylo také určeno, že maturovat se bude ze všech předmětů, ale hned v 50. letech byly postupně ze zkoušky

⁵⁹ KÁDNER, 1931, s. 86.

⁶⁰ Tamtéž, s. 100.

⁶¹ Tamtéž, s. 103.

⁶² KÁDNER, 1929, s. 287.

⁶³ ŘEZNÍČKOVÁ, 2007, s. 32 – 33.

⁶⁴ CACH, 1991, s. 107.

vypouštěny jednotlivé předměty.⁶⁵ S Marchetovou reformou došlo ke zjednodušení maturit, už nebylo třeba dokazovat dostatečné znalosti pro vstup na univerzitu, ale středoškolsí absolventi měli předvést míru osvojených znalostí ze svého studia, také již nebyli hodnoceni známkami, ale uznávání za dospělého s vyznamenáním, všemi hlasy nebo většinou hlasů, takže bylo možné složit maturitu, i když student neuspěl v jednom předmětu.⁶⁶

Dlouhé spory se vedly o vyučovací jazyk, především v českých zemích. Zemské jazyky byly vyučovány nepovinně, povinná byla pouze výuka němčiny, takže na německých školách v Čechách a na Moravě se český jazyk učil nepovinně.⁶⁷ První řešení tohoto problému navrhla Bonitz-Exnerova reforma, která dovolila, aby byly některé předměty na gymnáziích vyučovány v českém jazyce – jednalo se o náboženství, zeměpis, dějepis a přírodopis. Ale již v roce 1854 bylo vydáno nařízení o vyučování v německém jazyce a pouze výuka náboženství na nižších gymnáziích zůstala v češtině. V roce 1861 bylo obnoveno právo vyučovat některé předměty opět v češtině, či bylo umožněno střídání českého a německého jazyka. O zrovnoprávnění českého a německého jazyka na středních školách se zasadil nejvíce ředitel 1. české reálky v Praze, školní rada a dozorce nad českými obecnými školami a reálkami, Josef Wenzig, který v českém sněmu prosadil zrovnoprávnění těchto dvou jazyků v roce 1864, které bylo potvrzeno císařem o dva roky později.⁶⁸

2.2.3 Odborné školství

Pokračovací školy byly první možností pro chlapce získat vědomosti a zkušenosti z průmyslového, hospodářského či obchodního oboru. Byly zřizovány při obecných a měšťanských školách. Z počátku nebyly příliš oblíbené, protože rodiny tak ztrácely pracovní sílu dětí na delší dobu.⁶⁹ Doba studia na pokračovacích školách byla obvykle dva roky.⁷⁰

Dále v monarchii existovaly i školy hospodářské, lesnické a rolnické, které vznikaly již v 18. století, ale nejvíce se rozvíjely od poloviny 19. století.⁷¹ Byly to školy většinou roční nebo dvouleté, které navazovaly na obecnou školu.⁷²

V 80. letech 19. století byly budovány všeobecné školy řemeslnické, které přijímaly žáky po šesti letech školní docházky na obecné škole a po dobu dvou nebo tří let připravovaly

⁶⁵ ŘEZNÍČKOVÁ, 2007, s. 46 – 47.

⁶⁶ Tamtéž, s. 27.

⁶⁷ KÁDNER, 1929, s. 244 – 245.

⁶⁸ ŘEZNÍČKOVÁ, 2007, s. 19 – 21.

⁶⁹ KÁDNER, 1929, s. 188 – 189.

⁷⁰ Tamtéž, s. 190.

⁷¹ Tamtéž, s. 344.

⁷² Tamtéž, s. 347.

své návštěvníky teoreticky i prakticky pro jejich budoucí živnost.⁷³ V 80. letech vzniká i na Kladně řemeslnická škola, což bylo podmíněno rozmachem místních industriálních podniků.

V 19. století byly zřizovány také průmyslové školy, které byly určeny pro vzdělávání pracovních sil v odborné průmyslové výrobě. První vznikla v roce 1835 na Zbraslavi, poté o dva roky později byla zbudována v Praze nedělní škola průmyslová. Až v 70. letech vznikaly státní průmyslové školy.⁷⁴ Ty před válkou pohltily upadající řemeslnické školy. Takže ještě před rokem 1914 byla vytvořena poměrně hustá síť průmyslových škol, které byly zřizovány státem, spolky i soukromě.⁷⁵ Mezi ně se právě od roku 1914 řadila i c. k. státní průmyslová škola na Kladně, která vznikla na základech původní pokračovací školy a všeobecné školy řemeslnické.

Průmyslové školy lze rozdělit na vyšší a nižší. Mezi nižší se postupně zařadily školy pokračovací a všeobecné řemeslnické,⁷⁶ kam se nastupovalo po absolvování obecné školy. K vyšší průmyslovým školám byly zařazeny státní průmyslové školy, pro absolventy měšťanských škol.⁷⁷

Odborná maturitní zkouška byla původně pouze pro studenty vyšších průmyslových škol, ať už se jednalo o obory stavitelské, chemické, strojní či textilní. Během maturit zdejší studenti ukazovali úroveň svého odborného vzdělání. Maturovalo se z vyučovacího jazyka a odborných předmětů.⁷⁸

Stojí za povšimnutí, že řemeslnické i průmyslové školy vznikají především v oblastech, kde se v té době rozvíjel nebo byl již rozvinut průmysl, tedy kde bylo třeba odborných pracovníků, kteří by mohli pracovat v místních podnicích. Což si budeme dále demonstrovat na příkladu kladenského okresu.

Dalšími odbornými školami, které vznikaly na závěr 19. století, byly školy obchodní, umělecké akademie a vojenské školy.⁷⁹

I prezident Masaryk ve svých spisech a přednáškách naráží na problematiku odborného školství. Kromě toho, že se zabíral cílem moderní školy, která měla klást větší orientaci

⁷³ Tamtéž, s. 354.

⁷⁴ Tamtéž.

⁷⁵ Tamtéž, s. 355.

⁷⁶ Tamtéž.

⁷⁷ Tamtéž, s. 356.

⁷⁸ VESELÁ, 1988, s. 74.

⁷⁹ Tamtéž, s. 358.

na obsah vzdělání a zkoumání psychických procesů,⁸⁰ ale také zdůrazňoval praktičnost škol, zakládány měly být především techniky a další praktické školy jako školy obchodní, průmyslové či zemědělské.⁸¹

2.3 Školství na Kladně

V této kapitole se zaměříme na školství na Kladně, budeme zde konkretizovat výše uvedené skutečnosti o vzdělávání v českých zemích v rámci habsburské monarchie. Nejprve rozebereme obecné a měšťanské školství, poté se budeme věnovat střednímu a odbornému školství.

Kladenské školství bylo původně spojeno se školským okresem smíchovským. Ke změně v tomto uspořádání došlo v roce 1893 vydáním výnosu c. k. ministerstva vnitra, kterým byl rozdělen smíchovský politický okres na okres smíchovský a kladenský. V prosinci stejného roku došlo, výnosem c. k. ministerstva kultu a vyučování, i k rozdělení školského okresu. Do kladenského okresu byly přidruženy následující obce: Bezděkov, Buštěhrad, Družec, Dříň, Hořelice, Hostivice, Hostouň, Chrást'any, Chýně, Chýňava, Jeneč, Kladno, Lidice, Nenašovice, Přítočno, Rapice, Stelčoves, Svarov, Tachlovice, Úhonice, Unhošť, Vřetovice a Železná.⁸² Na závěr práce je přiložena mapa (Příloha č. 1), na které je zobrazen kladenský politický okres.

2.3.1 Základní školství

S růstem počtu obyvatel logicky souvisel i růst počtu dětí školou povinných. Hned s první vlnou nových obyvatel se projevil nedostatek v kladenském školství. V roce 1830, kdy Kladno ještě bylo malým městysem, zde byly zřízeny pouhé dvě třídy, které navštěvovalo celkem 251 žáků, takže na každou třídu připadalo průměrně 125 žáků. O šest let později, tedy v roce 1836, vznikla další třída a průměrný počet žáků na třídu se snížil na 90. V padesátých letech, po nastartování průmyslu, kdy se sem lidé stěhovali za prací, přibýlo dětí školou povinných a v roce 1855 bylo nutno umístit do nově vzniklých čtyř tříd 662 žáků. V šedesátých letech bylo školství striktně nekoedukované, na Kladně existovalo 5 tříd chlapeckých a 5 tříd dívčích, ale ani to příliš nepomohlo, v každé třídě bylo stále více než 100 žáků, v roce 1874 byla situace nejkritičtější a průměrný počet žáků ve třídě se blížil 300. Pod stovku se počet žáků

⁸⁰ MASARYK, Tomáš Garrigue – CACH, Josef. *O škole a vzdělání*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1990, s. 15.

⁸¹ Tamtéž, s. 52 – 53.

⁸² ČERNÝ, Jan Ladislav – JAVŮREK, Bedřich – MELICHAR, František – ŠKORPIL, František Bohumil. *Dějiny školství okresu Kladenského: na oslavu 50-letého jubilea panování J. V. císaře a krále Františka Josefa I.* Kladno: Učitelstvo školního okresu Kladenského, 1898, s. 78 – 79.

ve třídě dostal až v roce 1881, tou dobou zde fungovaly 2 školy chlapecké a 2 školy dívčí, každá o 11 třídách.⁸³

Až v roce 1863 došlo konečně k výstavbě nové školní budovy, předtím se učilo většinou v hostincích, například v hostinci č. 4 u „Horlivých“.⁸⁴ Když v roce 1863 byla školní budova konečně postavena a uvedena do provozu, jako I. obecná škola, už dávno nestačila a ve třídách bylo opět na sto žáků a situace se neustále zhoršovala až do postavení nové školy, tentokrát měšťanské, na konci 70. let 19. století, poté byla situace o něco snesitelnější, ale žáků bylo ve třídě stále více než 100. Ještě před koncem 19. století vznikly dále II. a III. obecná škola.⁸⁵

V roce 1864 došlo k oddělení dívčích tříd od chlapeckých, dívčí třídy byly dány do péče jeptišek kongregace Školských sester de Notre Dame⁸⁶, které pak byly spojeny s dívčím školstvím na Kladně až do roku 1919. Věnovaly se zde vzdělávání a křesťanské výchově dívčí mládeže.

Na výše zmíněných školách byl dlouhodobý problém s pravidelnou školní docházkou. V zimě dětem z širšího okolí bránil v docházce do mnohdy dalekých škol nedostatek teplého oblečení a bot. V létě ve škole nebyly přítomny kvůli pracím na polích. Ačkoliv se úřady snažily rodiče donutit posílat děti pravidelně do školy, byly ve své snaze neúspěšné. Rodiče také mnohdy žádali o tzv. úlevy, což v praxi znamenalo, že děti byly na pár měsíců osvobozeny od školní docházky, aby mohly pracovat a pomoci rodině s výdělkem. Další úlevy rodiče požadovali pro děti, které dovršily věku čtrnácti let⁸⁷, což znamenalo, že jim skončila povinná školní docházka a rodiče chtěli, aby mohly přestat školu navštěvovat třeba den po narozeninách a začít pracovat, aby rodině pomohly z tíživé finanční situace.

O problémech se školní docházkou psal i Antonín Zápotocký ve své Rudé záři nad Kladnem: „*Tak jako velická část kladenských havířů přišel na šachtu v útlých dětských letech. Vzal jej prostě tatík s sebou, ještě dříve, než vychodil školu. Děti mladší než čtrnáct let dostávaly od školy úlevu, aby mohly nastoupit dříve práci.*“⁸⁸

Protože zde, jako v celé monarchii, byla přítomna německá menšina, jak je patrné i z výše uvedených výsledků komunálních voleb, proto na Kladně existovala i Německá škola obecná. Instituce vznikla na základě výnosu c. k. zemské školní rady v září 1879 jakožto dvou

⁸³ Tamtéž, s. 14.

⁸⁴ Tamtéž, s. 61.

⁸⁵ KOS, 1948, s. 41.

⁸⁶ ČERNÝ, 1898, s. 63.

⁸⁷ SKALNÍKOVÁ, 1959, s. 75 – 76.

⁸⁸ ZÁPOTOCKÝ, Antonín. *Rudá záře nad Kladnem*. 8. vyd. (2. souborné vyd.). Praha: Práce, 1986, s. 59.

třídní obecná škola s jazykem německým. Škola se záhy rozšířila o další dvě třídy a původní prostory, které jí byly přiděleny v budově I. obecné školy chlapecké, již nestačily. Proto se škola přestěhovala do budovy bývalé huťské nemocnice a roku 1880 byl zakoupen bývalý dům Josefa Šandy v Malé lipové ulici, který po přestavbě školní kapacitě dostačoval.⁸⁹

Po vzniku samostatné Československé republiky docházelo mezi obyvatelstvem k protináboženským a především protiklerikálním hnutím. Toho využila nově zvolená sociálně demokratická radnice a postavila se proti řeholnicím v kladenských dívčích školách.⁹⁰ Hlavním agitátorem, který se snažil o odstranění Školských sester z kladenského školství, byl Čeněk Janout.⁹¹ Projevy i články vyzývající obyvatelstvo k odporu k řádovým sestrám logicky vycházely v sociálně demokratickém periodiku s názvem Svoboda, které nám podává zásadní svědectví o odstranění řádových Školských sester de Notre Dame z kladenského školství minimálně na školní rok 1919, proto si na těchto člancích budeme tuto událost demonstrovat.

Starostenský sbor soudního okresu Kladno se od července 1919 snažil o laicizaci místního školství, protože se obával zastaralého přístupu ke školství, který podle sboru praktikovaly Školské sestry. To vše nám ukazuje článek s titulem *Místní školní rady v republice*, který byl sepsán starostenským sborem. Tento článek vyšel ve Svobodě dne 5. července 1919. Uvádí nás do doby po prvních komunálních volbách v Československé republice, kdy nově zvolená městská rada projevila snahu o laicizaci dívčího školství.

„Po skončení obecních voleb z 16. června naléhají místní školní rady, jejichž působnost již minula, na vyřizování školních záležitostí.

Nový školní zákon republikánský není dosud vydán, ministerského nařízení o způsobu složení nových místních školních rad také není a tak stojíme v této přechodné době před nebezpečím, že naše republika bude ovládána dvojím duchem: v obecních zastupitelstvech, zvolených na základě všeobecného, rovného a poměrného hlasovacího práva, duchem moderně demokratickým, v místních školních radách se zástupci církvi, průmyslu a velkostatků, duchem středověky feudálním.

Proti této možnosti postavil se starostenský sbor soudního okresu kladenského a sdělil ve čtvrtek 3. července t. r. okresnímu hejtmanu, radovi A. Rozsypalovi, a okresnímu školnímu inspektorovi, prof. Schlückbierovi, že schůze místních školních rad nebudou tak dlouho

⁸⁹ ČERNÝ, 1898, s. 84.

⁹⁰ KRAJNÍK, Stanislav. Zapomenutá kapitola z historie působení školských sester – učitelek na kladenských školách. *Posel z Budče*, 2000, č. 17, s. 57.

⁹¹ Tamtéž, s. 58.

*svolávány, dokud tento prozatímní stav nebude upraven zákonem anebo ministerským nařízením. Vnitřní záležitosti školní, pokud se týkají opravy budov nebo školního nábytku a pod., budou vyřizovati starostové a obecní rady v dorozumění se správci příslušných škol. Definitivní obsazování učitelských míst bude ovšem nutno odložit na příhodnější dobu, zvláště v těch případech, kde je nebezpečí, že by se vypsaných míst dostalo snad klášterním školním sestrám, jejichž odstranění ze zdejšího okresu při pevně zamýšlením odstranění ze zdejšího okresu při pevně zamýšlením posvětštění veškerého školství v naší republice jest otázkou jen krátkého času. [...]*⁹²

Hned o sedm dní později ve stejném periodiku vyšel článek, který se neskryval ostrou kritikou vůči Školským sestrám de Notre Dame, které měly nadále vychovávat kladenské dívky. Řádové sestry byly považovány za zpátečnické a požadavkem nové doby bylo pokrokové, republikánské a svobodomyšlné školství, které se dívkám od Školských sester nemohlo dostat. Tento článek byl z pera zástupců Výkonného výboru 11. kraje organizací strany sociálně demokratické v Kladně.

„Po několika krátkých týdnech prázdnin započne nový školní rok, vlastně druhý školní rok v republice, kterou si přejeme všichni míti krásnou a svobodnou s duchem moderním, pokrokovým a vědeckým, a na Kladně i v Kročehlavech stojíme stále ještě před smutným faktem, že naše dívky, budoucí naše matky a vychovatelky nových generací, měly býti ponechány v rukou klášternic, které naprosto nepochopily ducha nové doby a domnívají se, že vykonávají svůj učitelský úřad správně, když se snaží naplnit srdce i mysl mladých dívek zastaralými myšlenkami starožidovskými a středověkými, odvádějícím člověka od pozitivních úkolů pozemského života a klamně ukolébajícími omamnými faktory záhrobního života nebeského nebo pekelného.

Potřebujeme republikánské, svobodomyšlné školství, vedení moderním duchem, který nemá nic společného se středověkou pokryteckou a pobožnůstkářskou temnotou. Nemůžeme nadále připustit, aby duch našich dětí byl mrzačen vírou v zázraky, zjevení, v dogmata, pohádky, báje a nesmysly, které pak na konec vyvrcholují tím, že vynímá se důvěra v jeho vlastní síly a rozum, že se jeho bytost drtí, láme a zotročuje tak, aby jeho spoutaná duše, schopna odvahy, podnikavé samostatnosti, nutné k vytvoření státotvorné, čínorodé společnosti.

⁹² Starostenský sbor soudního okresu kladenského. Místní školní rady v republice. *Svoboda: Časopis strany sociálně demokratické*. Kladno, 1919 (r. XXIX), č. 75, s. 1 – 2.

Potřebujeme sebevědomé, vědecky vychované a moderně citící učitelství, které by si bylo vědomo nesmírných úkolů nejbližší naší státní budoucnosti, které by vychovávalo nejsvobodnějšími metodami dívky sobě svěřené tak, aby probudilo v jejich mysli veškeré utajené vnitřní schopnosti, naplnilo dětská srdce radostí ze života a nejkrásnější nadějí ve sklizeň životního ovoce po radostné práci, vedení v souhlase s vnitřními sklony každé bytosti.

Potřebujeme učitelstvo, které by si bylo vědomo, že je třeba současně probouzeti, pěstiti a síliti dětský rozum, cit i vůli, aby tak národ náš dožil se v nových generacích svého vnitřního obrození výchovného, nutného k trvalému zajištění jeho existence, založené na hrdinných, žulových povahách, neomezené odvaze a uvědomělé i oduševnělé radosti z pozemského života.

Nemůžeme na dále trpěti mlčky pokořující stav našeho dívčího školství na Kladně i v Kročehlavech, vydaného z valné většiny v ruce bytostí naprosto středověkých, jakými jsou školské řeholní sestry. Nestrpíme, aby naše husitské a socialistické děti byly duchovně mrzačeny těmito nepovolanými učitelkami, neboť je nemožno myslit si svobodnou republiku a svobodný národ se školstvím zotročeným.

Zbavili jsme se otroctví politického a je třeba zbaviti se též otroctví duchovního. Nedovolíme na dále, aby veřejní školství bylo překážkou a brzdou pokroku. Známe příliš dobře nebezpečí, které prýští z onoho zahanbujícího společenského stavu, kde vrstvy pracujícího lidu jsou vychovávána duchem zatemnělosti, bázně, otrocké pokory a pověry. Jsme si příliš dobře vědomy toho, že klášternická, pobožnůstkářská škola vede k výchově pokryteckých, neupřímných, zbabělých a patolízalských povah, které jsou na překážku každému soustavnému pokroku a zabraňují, aby společnost se ucelila a slila v žulovou hradbu hrdinského sebevědomí.
[...]⁹³

Hned za tímto článkem ve Svobodě navazuje výzva k občanům města Kladna a Kročehlav, aby se zúčastnili manifestace, respektive tábora lidu, za volnou a republikánskou školu na Kladensku v neděli dne 20. července 1919 na kladenském náměstí.⁹⁴ Během dalšího prázdninového měsíce roku 1919 byly v sociálně demokratické Svobodě mimo jiné vydávány prepisy proslovů pronášené na toto téma. Například projev Františka Náprstka, budoucího pedagoga Volné školy práce, který ho pronesl na výše zmíněném táboře lidu 20. července 1919.

⁹³ Výkonný výbor 11. kraje organizací strany sociálně demokratické v Kladně. Republikánské dívčí školství na Kladně a v Kročehlavech v rukou řeholních. *Svoboda: Časopis strany sociálně demokratické*. Kladno, 1919 (r. XXIX), č. 78, s. 1.

⁹⁴ Tamtéž.

Snaha Kladeňáků o osvobození dívčího školství od školských sester se nakonec opravdu podařila. Podle pokynů z ministerstva školství byly řádové sestry zbaveny svých míst v obecném a měšťanském školství a na jejich místa byl dosazen světský učitelský sbor. Tento úspěch byl zmíněn v zářijové Svobodě následovně:

„Po čem jsme řadu let marně toužili za starého Rakouska, co ničilo v zárodku každou lepší reformní snahu školskou, co bylo příčinou našeho vnitřního rozvratu a zoufalého neklidu, co korumpovalo veřejné mínění a zneužívalo úřadů: vláda ohlupujícího a zotročujícího klerikalismu ve školství se hroutí. V těchto dnech potěšena byla naše pokroková veřejnost radostnou zvěstí, že ze zemské školní rady došly konečně na Kladno příkazy, aby všem řádovým školním sestrám byla dána nucená dovolená, poněvadž ani jedna z nich nevystoupila z řeholního svazku a neprohlásila se býti ochotnou učiti jako světská učitelka v republikánských veřejných školách. Na dívčí obecné a měšťanské školy na Kladně byly povoláni místo jeptišek světské učitelky i učitelé a správa dívčí měšťanské školy svěřena p. učiteli Javůrkovi z chlapecké měšťanské školy v Kladně.[...]“⁹⁵

Ve fondu zemské školní rady je zachována korespondence mezi zemskou školní radou v Praze, okresním školním výborem na Kladně a kladenskými Školskými sestrami de Notre Dame. Sestry byly poslány na nucenou dovolenou, původně na ní měly být pouze rok, ale doba nucené dovolené se postupně prodlužovala. To se ministerstvu ani zemské školní radě, které byly nuceny je platit, nelíbilo a snažily se sestry přeložit alespoň na jiná místa v republice, ale ani to se nedařilo, protože všude panovala stejná nesnášenlivost vůči řádovým sestrám. Dokázali pouze umístit dvě řádové sestry na Slovensko.⁹⁶ I proto bylo sestrám povoleno si na Kladně zřídit soukromou školu.

Během prvních dvaceti let 20. století bylo na Kladně založeno několik dalších škol. V roce 1913 vznikla II. měšťanská škola chlapecká a o sedm let později II. měšťanská škola dívčí. Také byla roku 1908 zřízena 1. pomocná třída při obecné škole v Kladně, osamostatnila se jako pomocná škola, mající dvě třídy, v roce 1930. V roce 1940 vznikla III. měšťanská škola dívčí i chlapecká.⁹⁷

⁹⁵ NÁPRSTEK, František. Školní revoluce na Kladně. *Svoboda: Časopis strany sociálně demokratické*. Kladno, 1919 (r. XXIX), č. 105, s. 1.

⁹⁶ Národní archiv České republiky, archivní fond: NAD 539/2. Zemská školní rada v Praze 1869 – 1949, část 2, karton č. 6, sign. 548 – 578, Korespondence zemské školní rady s okresním školním výborem na Kladně.

⁹⁷ KOS, 1948, s. 41.

2.3.2 Střední školství

Přestože bylo Kladno průmyslovým centrem, tak zde v 19. století nevznikla žádná střední škola, která by vytvářela místní intelektuální zázemí. Na Kladně vzniká nejprve reálka, což byla v té době škola technicky zaměřená. Kladenská reálka vznikla v roce 1900, na základě povolení výnosem vídeňského ministerstva školství z 25. října 1899.⁹⁸ Reálka byla zbudována s cílem, že bude připravovat studenty, aby mohli ve studiu dále pokračovat na technických školách.⁹⁹ Pro potřeby reálky byla vybudována moderní školní budova, která byla dostavěna roku 1906. Součástí stavby byl i park, který měl být koncipován jako botanická zahrada. Se vznikem republiky se už i dívky staly řádnými studentkami školy.¹⁰⁰ Poté se místní pedagogové od roku 1920 snažili o přeměnu statusu školy z reálky na reálné gymnázium, ale neúspěšně. Reálným gymnáziem se škola stala až v roce 1935¹⁰¹, kdy již začala připravovat své posluchače i na studia jiných než technických vysokých škol. V období protektorátu byl provoz školy značně omezován, 9. června 1942 dokonce došlo k vyklizení školy, aby sem mohly být deportovány lidické matky se svými dětmi. Během lidické tragédie také zahynul jeden student reálného gymnázia – Karel Stříbrný. Během květnových revolučních dní roku 1945 budova gymnázia opět posloužila vojenským účelům, tentokrát se stala sídlem velitelství praporu československého vojska.¹⁰²

Přelom 19. a 20. století byl charakteristický i zvýšením snahy o další vzdělání žen. Vznikaly dívčí průmyslové školy, také školy obchodní či penzionáty.¹⁰³ Cílem většiny škol byla, přes různorodá zaměření, příprava na život v rodině. Na Kladně vznikly dvě původně soukromé školy, které se věnovaly dalšímu vzdělání žen – učitelský ústav a soukromá odborná škola pro ženská povolání Školských sester de Notre Dame. V roce 1904 vznikl soukromý učitelský ústav na popud Marie Egemové. Cílem této instituce bylo dát dostatečné vzdělání dívkám, které chtěly skládat zkoušky pro industriální učitelky. Později se stal Městským ženským ústavem učitelským a v roce 1921 byl povýšen na státní školu.¹⁰⁴ V období protektorátu byla škola uzavřena, poté nakrátko opět obnovuje svou činnost, ale školní rok 1947/1948 byl pro školu posledním,¹⁰⁵ protože v roce 1948 byly učitelské ústavy rušeny

⁹⁸ VEVEKOVÁ, Irena – ŽELEZNÝ, Zdeněk. *Gymnázium Kladno: almanach ke 100. výročí školy*. Kladno: Gymnázium Kladno, 2000, s. 8.

⁹⁹ Tamtéž, s. 14.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 18.

¹⁰¹ KOS, 1948, s. 42.

¹⁰² VEVEKOVÁ, 2000, s. 26 – 27.

¹⁰³ HORÁK, 1993, s. 113.

¹⁰⁴ KOS, 1948, s. 41 - 42.

¹⁰⁵ ŠIMŮNEK, 2007, s. 17.

a namísto nich se začalo rozvíjet vysokoškolské pedagogické vzdělání. K učitelskému ústavu také patřila cvičná škola.

2.3.3 Odborné školství

Kladno jakožto rostoucí průmyslová oblast potřebovalo také odborné školství, které by navazovalo na obecné či měšťanské školy. Proto zde byly zbudovány následující vzdělávací ústavy, které měli poskytnout současným i budoucím dělníkům potřebnou kvalifikaci pro jejich povolání.

Ke konci 19. století došlo ke zřízení řemeslnické školy pokračovací (z níž se později stala c. k. státní průmyslová škola), po čemž příliv nekvalifikovaných dělníků volal, i přesto škola měla ze začátku velmi nízkou návštěvnost ze strany dělníků. O této instituci podrobněji ve čtvrté kapitole. Při průmyslové škole byly zřízeny různé mistrovské školy a další kurzy, které se podle potřeb místního obyvatelstva zabíraly především strojnictvím a hutnictvím, což byla nejžádanější odvětví.

Ve 20. století na Kladně po dobu třinácti let fungovala Volná škola práce, která poskytovala vzdělání odpovídající obecné a měšťanské škole. Tuto školu lze řadit jak mezi základní školství, tak mezi odborné. Volnou školu práce lze pokládat za odbornou, protože se vyučování soustředilo také na výchovu k práci, žáci zde navštěvovali různé továrny a podniky. Také protože se zde v dílnách učili vyrábět různé věci – knihami počínaje a nábytkem konče. I tato škola bude detailněji rozebrána v samostatné kapitole.

Dále na Kladně existovaly soukromé školy c. k. místodržitelstvím povolené, a to školy hudební a školy ku vyučování šití šatů a prádla.¹⁰⁶ Po vzniku republiky školy soukromé dále existovaly, dvě stávající zůstávaly a připojilo se k nim vyučování řečem a vyučování tanci.¹⁰⁷

Pro vzdělávání kladenského hornictva byla také zřízena tzv. Dělnická akademie, která pořádala přednášky a kurzy, pro mnohdy nedostatečně vzdělané horníky. Byla založena v roce 1919 a její členskou základnu tvořilo 615 horníků.¹⁰⁸ Dělnická akademie také předkládala svým posluchačům názory vedení sociálně demokratické, takže také přispívala tomu, aby z dělníků vychovala budoucí voliče sociálně demokratické strany.

¹⁰⁶ STEJSKAL, Karel – *Adresář královského horního města Kladna*. Kladno, nákladem Karla Stejskala knihkupce na Kladně, 1911, s. 24.

¹⁰⁷ *Adresář horního města Kladna*. Kladno, J. Šnajdr a „Svoboda v Kladně“, 1922, s. 26.

¹⁰⁸ SKALNÍKOVÁ, 1959, s. 76.

3 Volná (socialistická) škola práce

Kladenská Volná škola práce byla elementární pokusnou školou, která existovala v letech 1919 – 1933. Jednalo se o soukromou školu, která dva roky fungovala, aniž by byla potvrzena zemskou školní radou, mohla být činná jen díky podpoře kladenské radnice.

3.1 Pokusy o reformované školství v období první republiky

Po vzniku republiky se znovu ozývala potřeba reformy školství. Protože k reformě došlo až na konci 20. let 20. století, tak z iniciativy pedagogů vznikaly pokusné školy. Období meziválečné bylo tedy charakteristické vznikem mnoha pokusných škol, které více či méně úspěšně, fungovaly ve valné většině případů pouze krátkodobě. Školy se většinou přizpůsobovaly potřebám regionu, příkladem může být právě kladenská Volná škola práce, která byla uzpůsobena pro převládající dělnickou vrstvu obyvatel.

Již od počátku 20. století byly formulovány požadavky učitelstva, které nebylo spokojeno se svou situací v monarchii, jak společenskou, tak finanční. Učitelé požadují demokratizaci vzdělání a také definitivní odluku školství od církve.¹⁰⁹ Odluky od církve kladenští radní dosáhli hned v roce 1919, kdy byly vyhnány Školské sestry de Notre Dame, jak bylo napsáno výše.

Požadavky českého učitelstva rozebírané na Valném sjezdu českého učitelstva a přátel školství sepsal ve svém díle *Svobodná, volná škola a její význam i úkol v kultuře národní* roku 1907 Josef Černý. Černý vymezuje základní okruhy, ve kterých je třeba dosáhnout změny:

- „vytvoření školy národní
- odluka školy od státu /habsburské monarchie/, který je národu nepřátelský
- vytvoření zemské a národní školské samosprávy
- odluka školy od církve
- nezávislost školy na zájmech politických, stranických a třídních
- příprava vědecky vzdělaného učitele pro všechny stupně a typy škol jako podmínka vědecké výchovy
- změna normy pro práci učitele
- vytvoření demokratického řízení školství
- zajištění svobody pro tvořivou práci učitele

¹⁰⁹ KACHLÍK, Jan. *Volná škola práce v Kladně (1919-1933)*. Česko: J. Kachlík, 2003, s. 3.

– *hmotné zabezpečení učitelů všech škol – na základě jednotného vědeckého vzdělání*“¹¹⁰

Na této ukázce je jasně vidět, že volání po reformě ve školském rezortu bylo starší než vznik republiky. V okamžiku jejího vzniku se pouze začalo na tyto palčivé problémy více poukazovat. V následující ukázce uvidíme, jak se k situaci ve školství vyjádřil budoucí učitel Volné školy práce, František Náprstek, ve své brožuře s názvem *O českém učitelstvu*, vydané Jiřím Rudou z roku 1918.

„Škola považována při povinné školní docházce za nutné zlo a každý krejcar, který konečně z rozkazu osvícenějších okresních školních rad musil býti dán na školní pomůcky, vytápění a úklid tříd, opravu budovy, žákovskou a učitelskou knihovnu a zřízená pokusné zahrádky školní, byl litován a považován v srdcích skoupých venkovanů za ztracený.

[...]

Ani čeští poslanci neprojevovali o zdar školy tolik péče, co bylo jejich povinností. Ponechávali učitele v tísní, školu ve vleku církve a zpátečnických úřadů a málokdy se jim uzdálo zamyslet se nad osudem národa, aby poznali, že národ je takový, jaká je škola a že veškerá lepší budoucnost národní je podmíněna, dobrou národní školou.“¹¹¹

Pokusné školy lze rozdělit do dvou větších skupin a to na školy umělecky zaměřené a normální školy¹¹². Pokusy uměleckého charakteru vznikaly na bázi myšlenky svobodného a volného dítěte. Na těchto školách byly bez předem určeného programu či cílů zkoušeny různé výchovné metody. Učitelé se zde orientovali především na smysly a city dítěte, nikoliv jeho skutečné potřeby. Tyto školy podcenily systematické vzdělání a výuku rozumovou a zaměřily se na jednotlivé dítě a věřily v samovolný vývoj daného dítěte bez předem určeného programu. Do této kategorie patří například pražské pokusné školy F. Mužíka či Dům dětství v Krnsku.¹¹³ Některé školy byly úspěšné, co se týče výsledků v literární a výtvarné výchově, ale globálně byly tyto experimenty spíše neúspěšné. Na druhé straně stály tzv. normální školy, což byly školy s předem pevně stanoveným programem, který byl postupně upravován a doplňován, to byl příklad Volné školy práce na Kladně. Předem zpracované programy byly většinou postaveny na myšlence svobodného dítěte. Normální školy si kladly za cíl vytvořit novou

¹¹⁰ ČERNÝ in ČEPIČKOVÁ, Vlasta. *Volná socialistická škola práce v Kladně*. Kladno: OV KSČ, 1988, s. 10 – 11.

¹¹¹ RUDA, Jiří. *O českém učitelstvu: dvě kapitoly nanejvýš časové*. V Kladně: Svoboda, 1918, s. 12 – 13.

¹¹² VÁŇOVÁ, Růžena. Úsilí českého učitelstva o školskou reformu, Pokusné školy 20. let. *Pedagogika, časopis pro vědy o vzdělávání a výchově*, 1992 (r. 42), č. 2, s. 252.

¹¹³ Tamtéž.

společnost prostřednictvím svých absolventů, bylo tedy zřejmé, že cílem byla společnost a nikoliv jedinec jako u škol uměleckého charakteru. Důraz byl kladen především na pracovní výchovu.¹¹⁴

Pokusné školy jsou charakteristické tzv. pedocentrismem, atmosférou vzájemné důvěry a spolupráce, škola byla brána dětmi mnohdy jako domov. Zásadní pro školní práci byl tedy přátelský vztah mezi učitelem a žáky. Ale tyto pokusné koncepty výuky měly také své nevýhody – například koncept volné školy, která neměla rozvrh a nedávala žákům soustavné vědění.¹¹⁵

Reformované školy kritizovaly školu tradiční, která vedla děti k pasivní víře tomu, co jim řekl pedagog a učení se faktů nazpaměť, aniž by byl rozvíjen dětský intelekt. Pokusné školy stály na principu, že rozvoj dětského intelektu musí postupovat společně s rozvojem citu a vůle. Důraz byl kladen na tvořivost, která děti motivovala a zároveň řešila i problém kázně.¹¹⁶

Nejpodobnější kladenské pokusné škole byla Pokusná pracovní škola v Holešovicích založená v roce 1922 Jaroslavem Sedlákem a Karlem Žitným. Byly zde také dílny, kde byly děti pracovním vycvčovány – podobně jako na Kladně se učily vázat knihy i vyrábět nářadí. Tento pokus byl méně úspěšný než ten kladenský, trval pouhých 5 let.¹¹⁷

Pokusná škola kladenská měla s některými experimentálními školami mnoho společného, ale v jednom se od ostatních pokusů výrazně lišila, a to v tom, že měla být školou socialistickou.¹¹⁸ Byla totiž vytvořena na popud dělnického lidu a měla být školou pro dělnické děti.

Jedna z pokusných škol vznikla ve Zlíně na popud Tomáše Bati, ta se měla stát pro průmyslovou oblast typickou školou. Zlínské pokusné školství bylo rozděleno na několik větví – na dvě základní, a to humanistickou a technickou, která se dále členila na větev průmyslovou, obchodně živnostenskou a zkrácený dvouletý kurz.¹¹⁹ Tento pokus byl typický užitečností pro prostředí baťovského Zlína. Tento pokus si modifikoval hlavní principy winnetské soustavy organizace školské práce. Hlavním cílem bylo připravit každé dítě na zvládnutí vědomostí a dovedností potřebných v životě. Základy tomuto experimentu byly

¹¹⁴ Tamtéž, s. 252 – 253.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 254.

¹¹⁶ KACHLÍK, 2003, s. 2.

¹¹⁷ VESELÁ, 1988, s. 79.

¹¹⁸ SOMR, Miroslav. *Nástin dějin školství a pedagogiky: Dočasná vysokoškolská učebnice*. Praha: MON, 1987, s. 207.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 201.

vypracovány reformní komisí při Škole vysokých studií pedagogických, ale postupně se měnily determinovány prostředím.¹²⁰

3.2 Vznik Volné (socialistické) školy práce

Volná škola práce vznikla v roce 1919 a fungovala hned od školního roku 1919/1920, přestože nebyla schválena zemskou školní radou.¹²¹ Škola byla schválena a podpořena kladenskou radnicí, kde měla většinu sociální demokracie, a ta podporovala reformu školství „starého Rakouska“. Navíc byla většina učitelů Volné školy členy sociální demokracie¹²², takže podpora vzniku Volné *socialistické* školy práce je zcela přirozená. Tato podpora byla pravděpodobně příčinou toho, že škola mohla celé dva roky fungovat bez schválení zemskou školní radou.

Tento nesouhlas byl vyjádřen hned v odpovědi zemské školní rady Čeňku Janoutovi na jeho žádost o placenou dovolenou, aby mohl od školního roku 1919/1920 učit na Volné socialistické škole práce na Kladně. Odpověď byla zamítavá, protože zemská školní rada nepovolila vznik školy. Byla mimo jiné proti navrhovanému statutu školy, jakožto školy soukromé, což se vylučovalo s tím, že platy místních učitelů měly být hrazeny z finančních fondů zemské školní rady.¹²³

V této době byla škola podporována Spolkem přátel Volné školy práce, jehož předsedou byl kladenský starosta Karel Kindl. Spolek přátel školu financoval díky subvencím a darům.¹²⁴

Po vleklé korespondenci městské školní rady se zemskou školní radou byla škola konečně povolena výnosem z 27. 12. 1921. Škola byla povolena jako škola obecná¹²⁵, tzn. že byla jen pětiletá. Až v srpnu roku 1923 ministerstvo školství a národní osvěty určilo, že bude škola osmiletá školou obecnou.¹²⁶ Byla ale zřízena jen jako Volná škola práce, bez přídomku socialistická, což také donutilo činitele školy přepsat statut školy¹²⁷ (viz. Příloha č. 2 a 3).

¹²⁰ Tamtéž, s. 202.

¹²¹ KACHLÍK, 2003, s. 2.

¹²² Tamtéž, s. 11.

¹²³ Tamtéž, s. 11.

¹²⁴ Národní archiv České republiky, archivní fond: NAD 539/2. Zemská školní rada v Praze 1869 – 1949, část 2, karton č. 20, Zpráva o prohlídce Volné školy práce, 17. března 1927.

¹²⁵ KACHLÍK, 2003, s. 11.

¹²⁶ Tamtéž, s. 12.

¹²⁷ SKLENÁŘ, Václav. Kladenská škola revoluce. Pedagogika, časopis pro vědy o vzdělávání a výchově, 1953 (r. 3), č. 2, s. 96.

Pro existenci školy musely stačit prostory v rámci jednoho patra budovy kladenské průmyslové školy, které sice byly moderní, ale pro činnost školy kapacitně nedostačující.¹²⁸

Jeden z místních učitelů, Jan Hostáň, vzpomínal, že škola vznikla z přání dělníků, kterým šlo o to, aby jejich děti byly vychovávány v „duchu morálky pracujícího člověka“.¹²⁹ Hlavními hybateli jejího vzniku byli Čeněk Janout a František Náprstek.¹³⁰

Ve školním roce 1919/1920, tedy v prvním školním roce na Volné škole práce, ji navštěvovalo 61 žáků, kteří byli ve věku od 6 do 8 let. Již od počátku školy ji navštěvovaly Marie a Jiřina Zápotocká a Růžena Kindlová¹³¹, tedy dcery budoucího československého prezidenta Antonína Zápotockého, který na Kladně prožil část svého života a tehdejšího kladenského starosty Karla Kindla.

Hlavním principem, na kterém byla škola založena, byla práce, ideálně práce tvořivá, která měla žáky vychovávat a formovat jejich osobnost. Volná škola práce měla formovat budoucí generaci s kladným vztahem k práci. Zakladatelé chtěli, aby děti při práci uvažovaly nad tím, co tvoří, jak by to mohli ozdobit, atd..¹³² Škola pracovní měla nahradit školu s knižními vědomostmi a nucenou kázní.¹³³

3.3 Z běžného provozu školy

Pedagogický sbor školy byl ze začátku velmi stabilní, několik let si škola vystačila pouze s pěti učiteli, kteří zajistili chod školy – byl to Čeněk Janout, František Náprstek, Bohumil Šefl, Jan Hostáň a Jaroslav Hladký. Téměř všichni zůstali ve škole do jejího konce. Postupem času k nim přibýlo dalších 11 pedagogů, 8 mužů a 3 ženy.¹³⁴

Některé učitele Volné školy práce čekala zajímavá budoucnost po zániku školy. Příkladem může být Václav Pekárek, jeden z později přichozích učitelů, který byl ze školy odvolán pro revoluční činnost v rámci časopisu *Naše cesta*, se po únorovém převratu stal tajemníkem profesora Zdeňka Nejedlého, byl redaktorem *Literárních novin* a dále pracoval pro Československou akademii věd jakožto ředitel Kabinetu Zdeňka Veselého.¹³⁵

¹²⁸ MARŠÍK, Antonín a kol. – *Jubilejní sborník střední průmyslové školy v Kladně: 50. výročí školy*. Kladno, ZV ROH střední průmyslové školy, 1965, s. 23.

¹²⁹ HOSTÁŇ, Jan. O ideologické práci volné školy v Kladně in *Učitelé v práci a v boji: sborník vzpomínek a studií*. 1. vyd. Praha: Práce, 1968, s. 151.

¹³⁰ Tamtéž, s. 153.

¹³¹ SOkA Kladno, Volná škola práce, (neinventarizováno), seznam žáků.

¹³² Tamtéž, První status školy.

¹³³ KUJAL, Bohumír. *Pedagogický slovník*. Praha: SPN, 1967, s. 365.

¹³⁴ SOkA Kladno, Volná škola práce, (neinventarizováno), seznam žáků.

¹³⁵ NOVOTNÝ, 1968, s. 155.

Volná škola práce v Kladně, jak již bylo několikrát zmíněno, fungovala v letech 1919 – 1933. Za celou dobu činnosti školy ji navštěvovali žáci narozeni mezi lety 1909 a 1922.¹³⁶ Žáci většinou pocházeli z Kladna a blízkého okolí, tedy vesnic, které dnes spolu s původním Kladnem tvoří dnešní město. Menší procento žáků bylo tvořeno obyvateli širšího okolí Kladna – z Hřebče, Srbů nebo Braškova. Ale rodiště některých žáků bylo mnohem vzdálenější, byly to například Karlovy Vary, Cheb, České Budějovice, Lomnice nad Popelkou, Hořice. V seznamech žáků Volné školy práce jsou dokonce uvedeny i děti, které se narodily v zahraničí, a to ve Vídni, Berlíně a v Oděse. Tento jev nám ukazuje růst městské populace způsobený již rozvinutým průmyslovým odvětvím, které na Kladně poskytovalo většinu pracovních míst.¹³⁷

Sociální původ žáků byl vcelku jednotvárný, byly to děti kladenských horníků, hutníků, zámečníků a dalších dělníků, kteří pracovali na Kladně.¹³⁸ Jednalo se tedy většinou o děti z dělnické třídy, které mnohdy neměly dobré zázemí.

Z názvu Volná škola práce vyplývá, že škola měla jistou volnost, která se projevovala především absencí rozvrhu hodin a pevně stanovených osnov. Učitelé byli zcela svobodní, co se týče organizace práce a díky tomu žáci neměli domácí úkoly.¹³⁹ Základem vyučování byl zájem dětí o nějaký problém nebo podnik, který byl poté probírán¹⁴⁰, proto nebylo prakticky možné, aby byl pevně stanovený rozvrh.

Děti si školu velmi rychle oblíbily a mnohdy z ní ani nechtěly odcházet. František Náprstek o nadšení dětí pro školní docházku referoval ve svém projevu na Prvním sjezdu čs. učitelstva a přátel školství v osvobozené vlasti v červenci 1920, kde měl referát právě o Volné škole práce.

„Dětem se nechtělo ze školy. Byly by si přály, aby nebylo prázdných půldnů a volaly po zrušení svátků. V nejvyšší třídě toho také docílili, zde nejen že neuznaly nutnost lenořit o vánocích a velikonocích, ale vymohli si, že i teď, o prázdninách scházejí se děti všech tříd, aby se obveselily v okolí, které jim poskytovalo po celý rok tolik radostných a neunavujících vznětů.“¹⁴¹

¹³⁶ SOKA Kladno, Volná škola práce, (neinventarizováno), seznam žáků.

¹³⁷ Tamtéž.

¹³⁸ Tamtéž.

¹³⁹ HOSTÁŇ, 1968, s. 157.

¹⁴⁰ PECH, Oldřich. *Příruční slovník pedagogický: (pro školskou učitelskou praxi)*. Praha: Česko-slovenská grafická Unie, 1937, s. 276.

¹⁴¹ NÁPRSTEK, František. Volná škola práce Kladno in *První sjezd československého učitelstva a přátel školství v osvobozené vlasti: pod protektorátem presidenta československé republiky T. G. Masaryka v hlavním městě od 1. – 3. července 1920*. V Praze: Sjezdový výbor českoslov. obce učitelské, 1921, s. 275.

Podstatnou součástí školní docházky byly, mimo vyučování, i práce v dílnách či na školních zahrádkách.¹⁴² Při škole bylo zřízeno několik dílen. Dílna pro zpracování papírů, kde studenti vázali školní knihy, školní sešity i vlastní časopis Kohoutek, který také sloužil jako čítanka. Dílna pro obrábění dřeva učila žáky spravovat kusy nábytku, také zde vyráběli potřeby pro zahradnictví nebo hračky. Při škole byla i dílna k obrábění kovů, kde se zhotovovaly pohrabáče či lopatky. V neposlední řadě měla škola i zahrádky a zahradnictví, které zčásti financovalo potřeby školy.¹⁴³ Během ručních prací byl podporován tvůrčí duch dětí.

Jak již bylo zmíněno hlavním cílem školy, bylo vytvořit vztah žáků k práci. Proto žáci pravidelně chodili na exkurze do různých továren, aby byli seznámeni s co nejvíce různými povoláními. Navštěvovali hutě, doły i konzumní sklady.¹⁴⁴ Mimo těchto návštěv do blízkého okolí, kde děti poznávaly rozmanitá pracovní místa, tak také organizovaly výlety do zahraničí. Za třináct let existence školy se žáci podívali do Polska, Německa, Itálie a Jugoslávie.¹⁴⁵

Volná škola práce také rozvíjela estetickou výchovu, ať při vyrábění věcí nebo při divadelní práci. Žáci si totiž zbudovali jeviště, vyráběli si kulisy, vymýšleli scénky a hráli zde loutkové i maňáskové divadlo.¹⁴⁶

Všechny dny, kdy byli žáci ve škole, měly pravidelný rytmus. Ráno začalo debatou učitele s žáky, poté dětem objasnil jev, jenž se stal předmětem jejich zájmu pro daný den. Během dopolední výuky byla zařazena i tělocvičná vložka a pauza na svačinu, aby si děti odpočinuly. Odpoledne si žáci prakticky osvojovali teoretické vědomosti, které získali dopoledne. Například pokud se učili o elektrice, tak odpoledne vyráběli primitivní elektrické zvonky. Když se učili o anatomii zvířat, tak třeba pitvali ptáky.¹⁴⁷

Ve škole byla zavedena žákovská samospráva, kde se děti seznámily s dalšími aspekty veřejného života. Byly sdružovány do různých rad a výborů, které se částečně staraly o chod školy. Ještě dalším způsobem se žáci angažovali v rámci běžného fungování školy, protože škola neměla žádného správce ani uklízečky, a proto se o to museli starat sami žáci. Součástí každodenní školní docházky bylo i uklízení učeben, chodeb i sanitárního zařízení.¹⁴⁸

¹⁴² SOkA Kladno, Volná škola práce, (neinventarizováno), První status školy.

¹⁴³ HOSTÁŇ, 1968, s. 157 – 159.

¹⁴⁴ SOkA Kladno, Volná škola práce, (neinventarizováno), První status školy.

¹⁴⁵ VESELÁ, 1988, s. 79.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 78.

¹⁴⁷ SOkA Kladno, Volná škola práce, (neinventarizováno), Přehledná zpráva učitelského sboru Volné školy práce z roku 1927.

¹⁴⁸ Tamtéž.

3.3.1 Inspekce ve škole

Inspekce konaná v listopadu roku 1925 a v dubnu roku 1926 okresním školním inspektorem Josefem Smazalem seznala, že by škola měla sestavit úplný inventář pomůcek, řádně vést školní kroniku a záznamy o výběru a probírání učené látky, popřípadě úchylek od normálních učebních osnov. Na škole stále nebyla řádně vedena školní kronika a záznamy o probraném učivu, či třídní knihy, se nevedly, takže nebylo možné zkontrolovat, jestli škola dostatečně plnila předepsané osnovy pro školy měšťanské. Zpráva o této prohlídce popisuje školní prostory státní průmyslové školy, které byly pro potřeby Volné školy práce propůjčeny – tedy tři třídy, jednu místnost pro dílnu a jednu místnost jako kabinet a zároveň knihovnu, což bylo vyhodnoceno jako nevyhovující.¹⁴⁹

Co se týče hodnocení znalostí žáků, velmi kladně byly hodnoceny schopnosti žáků v ručních pracích a ve zpěvu, co se týče teoretických předmětů, tak místním žákům šel dobře zeměpis a práce s mapou. Ale znalosti například z dějepisu byly kritizovány jako naprosto nedostačující. Smazal napsal, že žáci III. ročníku nebyly schopni povědět nic nebo velmi málo o Alexandru Velikém, o punských válkách či posledních Přemyslovcích. Ani znalosti fyziky či české literatury nebyly dostatečné.¹⁵⁰

Dne 17. března 1927 došlo ve škole k inspekci okresním školním inspektorem, kterým byl opět Josef Smazal. Stav školy byl považován za dobrý, ale uznává, že prostor Volné školy práce byl velmi stísněný, protože státní průmyslová škola převzala dvě učebny, původně vyhrazené Volné škole práce, pro nově vzniklou školu hutnickou. Co ale Smazal kritizoval bylo, že dříve byl pořádek ve škole v lepším stavu. Inspektor uvádí, že z žákovské knihovny čítající 586 svazků, byl průměrný počet výpůjček na dítě ročně kolem 25 publikací. Chování žactva bylo hodnoceno jako slušné.¹⁵¹

Zajímavé je, jak inspektor Smazal hodnotil učitele Volné školy práce. Bohumila Šefla, který byl v té době ředitelem školy, považoval za málo odlišného od učitelů jiných škol. Jan Hostáň a jeho styl výuky byl naopak označen jako pokusný, zajímavý až fantastický. V inspekční zprávě byl také zmíněn Čeněk Janout, který ač stále duše školy, byl většinou nepřítomen, protože konal přípravy pro stavbu samostatné školní budovy.¹⁵²

¹⁴⁹ Národní archiv České republiky, archivní fond: NAD 539/2. Zemská školní rada v Praze 1869 – 1949, část 2, karton č. 20, Zpráva o prohlídce Volné školy práce, 20. 11. 1925, 14. 4. 1926, 22. 4. 1926.

¹⁵⁰ Tamtéž.

¹⁵¹ Tamtéž, Zpráva o prohlídce Volné školy práce, 17. března 1927.

¹⁵² Tamtéž.

Nejvíce byly kritizovány zápisy z porad školy, které by podle inspektora měly obsahovat podrobné plány výuky, nejen obecné fráze a hesla. Také mělo být na poradách hodnoceno, jestli bylo předem navrženého cíle dosaženo či nikoliv.¹⁵³

3.4 Zánik Volné školy práce

Už jen to, že zemská školní rada nejprve dlouze váhala s povolením vzniku tohoto ústavu, napovídalo, že škola nebude mít dlouhodobou existenci. Bylo poměrně jasné, že pokud dostane záminku, tak Volnou školu práce okamžitě zruší.

Již v roce 1926 začalo první volání po zrušení Volné školy práce a to ze strany Krajského spolku učitelstva měšťanských škol, kterým připadala existence soukromé školy zbytečná, protože na Kladně byly čtyři školy veřejné, které měly dostatečně aprobované pedagogy.¹⁵⁴ Dalo by se říci, že se Krajský spolek učitelstva měšťanských škol chtěl zbavit konkurence.

Právě nekvalifikovanost místních pedagogů byla hlavním problémem, který Volná škola práce měla. Bylo na něj upozorňováno ve všech inspekčních zprávách, které stále upozorňovaly učitele, aby si buď doplnili vzdělání, či požádali o dispenz.¹⁵⁵

V roce 1932 ve Volné škole práce proběhla další inspekce zemské školní rady, která ke škole měla několik výtek. Za prvé to byl dlouhodobý problém s nedostatečnou aprobací zdejších učitelů. Poté inspekce žádala o to, aby škola měla řádné osnovy, které by byly v souladu s osnovami vytvořenými ministerstvem školství a národní osvěty a zemské školní rady. A za třetí byly vytknuty nedostatečné prostory pro školu, která stále neměla vlastní prostory a sídlila v budově průmyslové školy.¹⁵⁶

Nová školní budova, která by byla využívána pouze pro účely Volné školy práce, již měla vypracované plány stavby i vybranou firmu, která měla stavbu provést. Ale nakonec ze stavby školy sešlo.¹⁵⁷

K definitivnímu konci školy došlo, když Spolek přátel Volné školy práce, který se podílel společně s kladenskou radnicí na vzniku školy, seznal, že není dostatek financí pro další fungování školy. Spolek podal návrh zemské školní radě, aby byl školní rok 1932/1933

¹⁵³ Tamtéž.

¹⁵⁴ KACHLÍK, 2003, s. 20.

¹⁵⁵ ČEPIČKOVÁ, 1988, s. 100.

¹⁵⁶ KACHLÍK, 2003, s. 20.

¹⁵⁷ ČEPIČKOVÁ, 1988, s. 103.

posledním. Zemská školní rada souhlasila.¹⁵⁸ Pro poslední školní rok Volné školy práce dostali učitelé jen neplacenou dovolenou, čímž se finanční prostředky učitelů i ústavu ještě více zúžily.¹⁵⁹

3.5 Zpětné hodnocení školy

Názory na kladenskou Volnou školu práce se různí s dobou, ve které byly pronášeny, což si nyní ukážeme na následujících ukázkách. Je zde vidět propastný rozdíl mezi pohledy autorů píšících v období komunismu a autory zaznamenávajícími Volnou školu práce mimo toto období.

Vlasta Čepičková ve své publikaci o Volné škole práce hodnotí školu velmi kladně, až zaslepeně, což je názorně vidět v uvedené citaci. „*Učitelé Volní školy práce v Kladně jsou však dalším učitelským generacím trvalým vzorem občanské statečnosti a politické a profesionální angažovanosti. [...] Svým ojedinělým pedagogickým pokusem dokázali, že vztah žáka k procesu výchovy a vzdělávání je silně ovlivněn kvalitou vztahu učitele a žáka, dovednostmi učitele žáka poznat a podmínkami, které učitel dovede pro výchovně vzdělávací proces vytvořit.*“¹⁶⁰

Publikace Jana Kachlíka z roku 2003 Volnou školu práce hodnotí objektivně. Ukazuje zde její klady, ale nezapomíná ani na její nedostatky, které dosud byly nechávány v pozadí. „*Tradice Volné školy práce, její principy, metody a formy jsou stále v mnohém aktuální. I dnes žijeme v době, kdy voláme po reformě systému výchovy a vzdělávání. [...] Můžeme zde však nalézt též velmi výrazné prvky jiného progresivního trendu, projektového vyučování, ať již v orientaci obsahů výuky na situace ze života žáků, v mezipředmětové propojenosti a nebo v řešení a plánování problému, např. výletu. Samostatná činnost žáků byla založená na získávání informací i na vlastní realizaci aktivit. Velmi zřetelně se v kladenské volné škole též objevovaly prvky další v současnosti uplatňované pedagogické tendence, skupinového a kooperativního vyučování, především v oblasti rozvíjení interpersonálních dovedností a v budování osobní zodpovědnosti a zároveň odpovědnosti za výsledky celku. [...] Výuka se odehrávala ve třídě, laboratoři, dílně, přírodě, muzeu, i na hřišti, výletu či exkurzi. Hledat paralelu se zážitkovou pedagogikou, kterou často považujeme za fenomén moderní současnosti, u koly, která svojí každodenní činnost tvořila na podkladě bezprostředně prožívaných zážitků a dojmů z vlastní aktivity žáků se pak přímo nabízí. [...] Přiznejme, že Volná škola práce v Kladně měla svá negativa. Souvisely s okolnostmi vzniku, nedostatečnou aprobovaností*

¹⁵⁸KACHLÍK, 2003, s. 21.

¹⁵⁹ČEPIČKOVÁ, 1988, s. 110.

¹⁶⁰ČEPIČKOVÁ, 1988, s. 120.

*učitelů, i s výrazně socialistickým zaměřením, které bylo následně překrouceno a vytrženo z kontextu své doby a prostředí. I přesto však můžeme konstatovat, že činnost této kladenské školy může být i nyní, sedmdesát let od jejího uzavření zdrojem inspirace a poučení pro naše současné školství.*¹⁶¹

Rozdílný pohled na školu je také patrný, pokud porovnáme dva pedagogické slovníky, ve kterých je heslo Volné školy práce uvedeno, a to slovník z roku 1937 a 1967. Kdy ve slovníku z roku 1937 byla škola zhodnocena zcela objektivně, je zde pouze krátký popis činnosti nedávno zaniklé školy.¹⁶² Naopak ve slovníku z roku 1967 byl důraz kladen především na socialistickou ideu tohoto vzdělávacího ústavu.¹⁶³

¹⁶¹ KACHLÍK, 2003, s. 22 – 23.

¹⁶² PECH, 1937, s. 276.

¹⁶³ KUJAL, 1967, s. 365.

4 Státní průmyslová škola

4.1 Řemeslnická škola

Jak již bylo ve druhé kapitole zmíněno, tak v první polovině 19. století vznikaly první průmyslové školy, hlavním iniciátorem jejich vzniku byla Jednota pro povzbuzení průmyslu v Čechách.¹⁶⁴ Kladno si na průmyslovou školu muselo počkat až do roku 1881, kdy také získalo průmyslovou školu.

První škola, která umožnila technické vzdělání kladenským občanům, byla všeobecná živnostenská pokračovací škola, která vznikla v roce 1881 při měšťanské škole na Kladně. V roce 1886 byla zřízena státní všeobecná řemeslnická škola, která poskytovala vzdělání v oboru strojnickém a stavebním. Všeobecná živnostenská pokračovací škola byla se státní všeobecnou řemeslnickou školou sjednocena.¹⁶⁵

Do pokračovací školy v jejím prvním školním roce 1882/1883 (po prvním pokusném půlroce v roce 1881) do školy nastoupilo 219 žáků, z nichž první rok dostudovalo 186. Ředitelem školy se v tomto roce stal Antonín Söhler.¹⁶⁶

Do nově vzniklé školy řemeslnické bylo, ve školním roce 1887/1888, zapsáno 31 studentů do přípravy,¹⁶⁷ do prvního ročníků 102 studentů¹⁶⁸ a do druhého ročníků 67 studentů,¹⁶⁹ tedy celkem 200 studentů v tomto roce začalo navštěvovat řemeslnickou školu. Je zřejmé, že poptávka po odborné škole byla na Kladně opravdu velká.

Při škole byla také zřízena veřejná kreslárna, která učila technickému kreslení. Veřejná kreslárna fungovala v letech 1887 – 1892. Během tohoto období byla dokonce během dvou školních roků otevřena i dámská sekce, a to v letech 1889/1890 a 1891/1892.¹⁷⁰

Od roku 1901 škola zavedla 2 – 3leté speciální kurzy pro mistry a jejich pomocníky. Všeobecná živnostenská škola byla rozdělena na tři větve – oddělení pro učně živností obrábějící kovy, pro učně stavebních živností a pro ostatní řemesla (např. krejčí, obuvníky).¹⁷¹

¹⁶⁴ HORÁK, 1993, s. 73.

¹⁶⁵ MARŠÍK, 1965, s. 21.

¹⁶⁶ SOkA Kladno, archivní fond: NAD č. 1259. Vyšší průmyslová škola Kladno 1882 – 1954 (1958), i. č. 13, kniha č. 13, Katalog Pokračovací průmyslové školy, šk. r. 1882 – 1883.

¹⁶⁷ Tamtéž, i. č. 21, kniha č. 21, Katalog pokračovací průmyslové školy – příprava, šk. r. 1887 – 1888.

¹⁶⁸ Tamtéž, i. č. 22, kniha č. 22, Katalog pokračovací průmyslové školy – ročník 1, šk. r. 1887 – 1888.

¹⁶⁹ Tamtéž, i. č. 23, kniha č. 23, Katalog pokračovací průmyslové školy – ročník 2, šk. r. 1887 – 1888.

¹⁷⁰ Tamtéž, i. č. 26, kniha č. 26, Veřejná kreslárna, šk. r. 1887/88 – 1891/92.

¹⁷¹ MARŠÍK, 1965, s. 22.

4.2 Vznik Státní průmyslové školy

V roce 1914 proběhla transformace c. k. státní řemeslnické školy na Kladně v c. k. průmyslovou školu státní, která byla dělena na:

- mistrovskou školu strojnickou
- mistrovskou školu elektrotechnickou
- oddělení pro hochy školou povinné (řemeslnická odborná pro zpracování kovů)
- speciální kurzy z oboru strojnictví, elektrotechniky, hutnictví a hornictví
- pokračovací školu živnostenskou a to odbornou pro řemesla strojnická a z kovu pracující.¹⁷²

Nyní se budeme podrobněji věnovat mistrovské škole strojnické, která byla nejnavštěvovanější, protože ve strojnictví pracovalo nejvíce místních. Mistrovská škola měla dva ročníky a poskytovala odborné vzdělání a zdokonalení schopností průmyslníků, mistrů či dílovedoucích. Byli sem přijímáni starší sedmnácti let, kteří již za sebou měli nějakou praxi nebo byli vyučení. Byla vyžadována praxe ve strojnickém průmyslu, tedy ve strojnictví, zámečnictví, mechanice, kovosoustružnictví, kovářství, slévačství, modelářství či kotlářství.¹⁷³

Mistrovská škola elektrotechnická, byla založena na totožném principu, ale byla zřízena výhradně pro elektrotechniky. Toto oddělení mělo začít fungovat až v nové školní budově, jejíž stavba během války nemohla být dokončena.¹⁷⁴

Oddělení pro hochy školou povinné navazovalo na tradici řemeslnické školy. Nastupovali sem hoši ve věku dvanácti let. Probíhala zde výuka teoretická a zejména praktická, zaměřená na strojnictví, elektromechaniku, zámečnictví, strojnictví či kovářství.¹⁷⁵

Speciální kurzy byly určené mistrům a pomocníkům, aby si zde mohli prohloubit své znalosti a zlepšit své schopnosti. Zaměření bylo obdobné jako pro oddělení pro hochy školou povinné.¹⁷⁶

Pokračovací škola živnostenská nabízela vzdělání ve směru živnostensko-obchodním. Byla především pro stávající živnostníky a obchodníky, a proto byla vyučovací doba

¹⁷² Zpráva o školním roce 1915 - 1916: c. k. průmyslová škola státní na Kladně. Kladno: C. k. průmyslová škola státní, 1916, s. 2.

¹⁷³ Tamtéž.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 3.

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 3

¹⁷⁶ Tamtéž. s. 4.

uzpůsobena tak, aby mohli studovat vedle práce. Školní rok byl kratší než u mistrovských škol, začínal v říjnu a končil v dubnu. Vyučování probíhalo večer a v neděli dopoledne.

Od školního roku 1919/1920 byla otevřena pokračovací škola pro horníky, která, stejně jako pokračovací škola živnostenská, měla uzpůsobenou dobu vyučování směnám horníků. Činnost této sekce školy skončila již po sedmi letech. V roce 1923 byla zřízena mistrovská škola hutnická a v roce 1932 mistrovská škola slévárenská.¹⁷⁷

4.3 Z běžného provozu školy

4.3.1 Řemeslnická škola

Na začátku byly na škole vyučovány tyto předměty: čtení a psaní, elementární počty, písemnosti, zeměpis měřictví a měřické počty, rýsování přípravné, průmětnictví, kreslení elementární, modelování, počty živnostní, fyzika a německý jazyk, ze kterých si mohli studenti vybrat, jaké předměty budou navštěvovat.¹⁷⁸ Hned během druhého školního roku, byl učební plán trochu pozměněn. Objevily se nové předměty jako počátky kreslení od ruky, měřictví a geometrické rýsování, kreslení odborné pro řemesla (to bylo rozděleno pro řemesla stavitelská, strojnická a umělá a drobná), dále byla většina předmětů zachována.¹⁷⁹ Se založením přípravky se výuka rozložila mezi tři ročníky, ale přesto bylo žáků v jednotlivých třídách stále příliš.¹⁸⁰

Povolání učňů pokračovací školy průmyslové byla zhruba v polovině případů spojena s kladenskými hutěmi, kde dělali buď ve strojírenských dílnách, nebo slévárnách. Dále byli silně zastoupeni učni zámečnických dílen nebo horníci. Mezi další odvětví patřili truhláři, krejčí, holiči, kováři, kotláři, pokrývači, soustružníci, sklenáři či obuvníci, nebo dokonce řezníci.¹⁸¹

Učni do školy docházeli jak z Kladna a blízkého okolí, tak z okolí širšího (např. ze Slaného či Rakovníka), ale pocházeli i z jiných částí Rakousko-Uherska – z Nymburka, Příbrami, Českých Budějovic, ale i z hlavního města Vídně či dolnorakouského Raglitzu.¹⁸²

¹⁷⁷ VEVEKOVÁ, Irena. Vznik odborného průmyslového školství v Kladně. *Slánský obzor*, 2004 (r. 12), s. 75.

¹⁷⁸ SOkA Kladno, archivní fond: NAD č. 1259. Vyšší průmyslová škola Kladno 1882 – 1954 (1958), i. č. 13, kniha č. 13, Katalog pokračovací průmyslové školy, šk. r. 1882 – 1883.

¹⁷⁹ Tamtéž, i. č. 14, kniha č. 14, Katalog pokračovací průmyslové školy, šk. r. 1883 – 1884.

¹⁸⁰ VEVEKOVÁ, 2004, s. 67.

¹⁸¹ SOkA Kladno, archivní fond: NAD č. 1259. Vyšší průmyslová škola Kladno 1882 – 1954 (1958), i. č. 13, kniha č. 13, Katalog pokračovací průmyslové školy, šk. r. 1882 – 1883.

¹⁸² Tamtéž.

4.3.2 Státní průmyslová škola

Během školního roku 1937/1938 byla ke škole připojena vyšší škola strojnická pro absolventy mistrovských škol. Nástavbové dvouleté studium bylo ukončeno maturitní zkouškou.¹⁸³ Od školního roku 1939/1940 bylo na škole otevřeno čtyřleté studium vyšší průmyslové školy strojnické, ukončené maturitou. Studenti skládali maturitní zkoušku z českého jazyka, mechanické technologie a výběru dvou ze tří technických předmětů (zdvihadla, volní stroje, tepelné stroje). Mimo ústní zkoušky, také skládali jednu písemnou práci, kde si vybírali jeden ze tří technických předmětů.¹⁸⁴

Během běžného školního roku se konalo osm porad pedagogického sboru, a to zahajovací v září, další na konci září, v listopadu, lednu, březnu, dubnu, na začátku června a na konci června byla závěrečná porada.¹⁸⁵ Ve školním roce 1939/1940, což byl rok náročný kvůli začátku války, a také kvůli níže zmíněné události, do které byla průmyslová škola zatažena, se pedagogických porad konalo 17.¹⁸⁶

4.3.2.1 Mistrovská škola strojnická

V prvním ročníku mistrovské školy strojnické byly vyučovány tyto předměty: čeština, písemnosti, občanská nauka, zeměpis, aritmetika a algebra, měřičství, fyzika, nauka o průmětech a rýsování, technické kreslení, popisné strojnictví, strojnické rýsování, strojnická technologie, zdravotnictví a první pomoc, práce v dílnách a němčina.¹⁸⁷

V navazujícím ročníku byly vyučovány písemnosti, účetnictví, mechanika, elektrotechnika, popisné strojnictví, strojnická technologie, učení v dílně a němčina.¹⁸⁸ Je tedy zcela očividné, že kromě písemností, výuky jazyků, občanské nauky a zeměpisu, byly všechny předměty zaměřeny především k výuce odborných předmětů, které místním posluchačům byly užitečné.

Němčina se přestala vyučovat krátce po vzniku Československé republiky. Ve druhém ročníku mistrovské školy se přestala vyučovat už ve školním roce 1918/1919 a v prvním ročníku až v dalším školním roce.¹⁸⁹

¹⁸³ VEVEKOVÁ, 2004, s. 75.

¹⁸⁴ Tamtéž, i. č. 7, kniha č. 7., Konferenční protokoly 1939 – 1940.

¹⁸⁵ Tamtéž, i. č. 6, kniha č. 6, Konferenční protokoly 1938/1939.

¹⁸⁶ Tamtéž, i. č. 7, kniha č. 7., Konferenční protokoly 1939 – 1940.

¹⁸⁷ Tamtéž, i. č. 92, kniha č. 92, Hlavní katalog C. k. státní průmyslové školy – odděl. mistrovské školy strojnické – ročník 1,2, šk. r. 1917 – 1918.

¹⁸⁸ Tamtéž.

¹⁸⁹ Tamtéž, i. č. 100, kniha č. 100, Hlavní katalog Všeobecné státní zemské řemeslnické školy – odděl. mistrovské školy strojnické, šk. r. 1919 – 1920.

V rámci mistrovské školy strojnické byly pořádány i praxe v různých kladenských podnicích i v okolí. Ať to byla Pražská železářská společnost, Poldina huť, důl Praga Kladno, Hospodářská strojírna Louny, důl Mayrau, důl Theodor, dílny Václavka Pražské železářské společnosti nebo důl Thienfeld.¹⁹⁰

4.3.2.2 Speciální kurzy

Průmyslová škola poskytovala různé kurzy. Prvním byl kurz strojů a zařízení v hornictví, který fungoval od školního roku 1923/1924, který byl určen strojníkům, zámečnickům, strojevodoucím, elektromechanikům i pracovníkům železnic. Ve stejném roce začal fungovat kurz o parních strojích, kurz o parních kotlech, kurz hutnický a kurz elektrotechnický. Ve školním roce 1924/1925 se k tomuto výčtu připojil kurz strojnického rýsování a o rok později kurz o spalovacích motorech.¹⁹¹

4.3.3 Stavba nových školních budov

Protože škola řemeslnická měla od svého počátku vysokou návštěvnost, bylo nutné, aby pro ní byly vystavěny vlastní prostory, protože její místo v budově městské školy bylo pro její potřeby nedostačující. Budovu řemeslnické školy si můžeme prohlédnout v příloze č. 4.

Kladenská radnice pro novou školní budovu zakoupila pozemek ve Váňově ulici od Františka Šandy. Stavba této budovy byla zadána místnímu architektovi a staviteli Františku Stránskému. Budova byla během pár měsíců postavena a 14. října 1888 byla slavnostně předána jejím žákům. Budova byla přizpůsobena požadavkům průmyslové a řemeslnické školy, měla dílny, učebny i prostory pro veřejnou kreslírnu.¹⁹²

V roce 1914 byl s reorganizací školy také schválen návrh na stavbu nové budovy, která měla stát na Novém náměstí.¹⁹³ Stavba školní budovy byla opět financována z městské pokladny. Architektem byl Jaroslav Rössler a stavby se ujala firma Emanuela Hraběte. Nový pozemek měl rozlohu 2537 m², byla na něm vystavěna dvoupatrová budova a jednopatrový domek pro ředitele školy.¹⁹⁴ Nová školní budova je dobově zachycena na Obrázku č. 1, který je přiložen na následující straně.

¹⁹⁰ Tamtéž.

¹⁹¹ Tamtéž, i. č. 108, kniha č. 108, Katalog speciálních kursů (1923/24 – 1934/35).

¹⁹² VEVERKOVÁ, 2004, s. 68 - 69.

¹⁹³ Dnes Náměstí Svobody.

¹⁹⁴ VEVERKOVÁ, 2004, s. 74.

Obrázek č. 1¹⁹⁵

Rozpočet na stavbu hlavní budovy c. k. státní průmyslové školy na Kladně byl spočítán na 210 403 korun. Největší podíl na ceně měla práce nádenická a zednická, která stála necelých 70 000 korun, poté práce truhlářská, zámečnická a kovářská a dále tesařská, které všechny přesahovaly 10 000 korun. Domek pro ředitele vyšel na 22 024 korun a výstavba dílen stála 67 810 korun.¹⁹⁶

Během výstavby této nové školní budovy byly také zbudovány dílny, které byly pro činnost školy nezbytné. Školní dílny byly celkem čtyři – modelárna, kovárna, soustružna a zámečnická dílna.¹⁹⁷

4.4 Protektorát a Státní průmyslová škola

V noci na 8. června 1939, bylo v kladenských vinárnách a hostincích plno opilých německých strážníků. Kolem třetí hodiny ranní se nedaleko kladenské reálky, před nočním podnikem Srdíčko (na nároží Váňovy a Hruškovy ulice), ozvaly výstřely a později zde byl nalezen zastřelený nacistický strážmistr Wilhelm Kniest. Hlídkující německá policie zalarmovala všechny svoje síly, uzavřela ulice v blízkém okolí místa činu a začala hledat

¹⁹⁵ <http://www.kladnominule.cz/front.page/photos/23?gallery=18&photo=540>, cit: 27. 6. 2016.

¹⁹⁶ SOkA Kladno, archivní fond: NAD č. 1259. Vyšší průmyslová škola Kladno 1882 – 1954 (1958), karton č. 1, i. č. 331, Organizace školy 1913 – 1915.

¹⁹⁷ MARŠÍK, 1965, s. 31.

pachatele. Policisté chodili dům od domu a tloukli na dveře, vnikali do bytů, dožadovali se odpovědi a slídili po osobách a potenciálních vrazích, celá tato noční razie však neměla žádný výsledek.¹⁹⁸

Toto bylo počátkem divokého období řádění nacistů na Kladně. Hned ráno byly vyvěšeny vyhlášky, oznamující vyhlášení stanného práva, jednoho z prvních na našem území. Kladno jako první město v protektorátu pocítilo silný německý teror, v tento den bylo mnoho lidí zbito a ztýráno přímo na ulicích. Ve dne namátkově prohlíželi občany, jestli nemají nějakou zbraň a v noci se střílelo do otevřených oken.¹⁹⁹

Ještě večer 8. června 1939 začalo hromadné zatýkání. Gestapo zatýkání provádělo podle seznamů, které vytvářeli zrádci z řad dřívějšího policejního aparátu. Zatčení byli svázeni do Masarykovy školy práce, kde byli vyslýcháni a poté byli odvezeni do školy „Na Amálce“ do vazby. Dále byli převezeni do Prahy, poté pokračovali do Jihlavy a nakonec do brněnské věznice na hradě Špilberk. První obětí šíleného řádění gestapa byl tehdejší kladenský starosta František Pavel, který vyskočil z okna²⁰⁰, aby nemusel snášet německý teror. Dalším mrtvým byl zedník František Louda, který byl zastřelen, protože ve vězení přes zákaz v noci vstal ze země.²⁰¹ Po několika dnech byl zbytek zatčených Kladeňáků převezen do koncentračních táborů Mauthausen, Dachau a Buchenwald.²⁰² Zajatci se do Kladna vrátili teprve po osvobození Československa v květnu roku 1945, ale někteří se zpět už nepřijeli. Zatímco zajatci byli odvezeni, gestapo na Kladně řádilo dále. V kladenském obvodu bylo zatčeno na 700 osob a odvezeno do koncentračních táborů a z nich bylo 30 ubito cestou.

Správa města po smrti starosty Pavla padla do rukou Ing. Steinoerfera z Poldiny hutě (z kladenské NSDAP).²⁰³ Přes všechno snažení však vrah nacistického strážmistra nebyl nalezen. O rok později byl obviněn za spoluúčast na zastřelení W. Kniesta student státní průmyslové školy v Kladně František Petr z Kladna, který byl následně popraven. Německého strážmistra ve skutečnosti zastřelil jeho spolužák – Jan Smudek, který celou válku přežil

¹⁹⁸HROŠOVÁ, Marie – ŠEBELOVÁ, Olga. Kladenská trestní akce 1939. *Slánský obzor*, 2006 (ročník 13/113), s. 33.

¹⁹⁹HLOUŠEK, Antonín. *Kronika města Kladna za dobu německo-fašistické okupace 1938 – 1945*. Kladno, SOA Praha – SOKA Kladno 1975, s. 19.

²⁰⁰Ohledně smrti Františka Pavla se zdroje rozcházejí. Další možností tragického skonu kladenského starosty je, že byl vyhozen z okna.

²⁰¹HROŠOVÁ, 2006, s. 36.

²⁰²HLOUŠEK, 1975, s. 21.

²⁰³KOURA, Petr. Pozapomenutá legenda českého odboje. *Soudobé dějiny*, 2004, č. 1 – 2, s. 115.

na útěku a do osvobozené republiky se vrátil 21. srpna 1945.²⁰⁴ Jan Smudek zemřel až 17. listopadu 1999, téměř zapomenut.²⁰⁵

Státní průmyslová škola měla za doby okupace nejen jeden problém. Vedle výše zmíněného byl na ředitelství kladenského gestapa poslán výhružný dopis s podpisem „průmyslovák“, odsuzující vyvražďování českých lidí. Na gestapo byl zavolán ředitel školy, kterému bylo dáno ultimátum, že do 12 hodin dalšího dne musí najít viníka, což se mu samozřejmě nepodařilo. Gestapo na průmyslovku vtrhlo a přistoupilo ke krutému řešení – zatklo 14 učitelů, kteří podle nich měli na žáky špatný vliv a s nimi 48 žáků náhodně vybraných podle povolání jejich otců. Po výsleších byli všichni odvezeni do terezínské malé pevnosti.²⁰⁶

Na počátku školního roku 1941/1942 byla výuka průmyslové školy přesunuta do budovy kladenského reálného gymnázia. Krátce po přesunu byla škola uzavřena a dále fungovala jen učňovská škola. Když byla střední průmyslová škola znovu otevřena, ve školním roce 1942/1943, tak fungovala samostatně vedle učňovské školy.²⁰⁷

²⁰⁴ <http://www.ustrcr.cz/data/pdf/publikace/securitas-imperii/no17/046-059.pdf>, cit. 27. 6. 2016.

²⁰⁵ KOURA, 2004, s. 127.

²⁰⁶ VEVEKOVÁ, 2004, S. 76.

²⁰⁷ Tamtéž.

5 II. státní odborná škola pro ženská povolání

Po roce 1919, kdy byly Školské sestry de Notre Dame zbaveny možnosti vyučovat na obecné či měšťanské dívčí škole, se rozhodly založit šicí školu pro dívky. Původně se jednalo o ryze soukromou školu, kterou provozovaly řádové sestry ve svém klášteře.

Škola během své existence několikrát změnila název. Nejprve se jednalo o Soukromou odbornou školu pro ženská povolání Školských sester de Notre Dame Kladno. Roku 1948 byla přejmenována na Soukromou odbornou školu pro ženská povolání Kladno. Nakonec, o rok později, změnila název na II. státní odbornou školu pro ženská povolání Kladno. Na závěr práce je jako Příloha č. 5 dobová pohlednice zobrazující školní budovu.

V této kapitole se opět setkáváme s kongregací Školských sester de Notre Dame, o které sice víme, jak dopadla, ale nebude na škodu se s kongregací blíže seznámit, abychom mohli lépe porozumět tomu, proč právě ony byly původně pověřeny dohledem nad místním dívčím obecným a měšťanským školstvím, ze kterého byly v roce 1919 odvolány. Poté se budeme věnovat vzniku, činnosti a zániku tohoto vzdělávacího institutu, který se věnoval přípravě žen pro jejich budoucí pracovní život.

5.1 Kongregace Školských sester de Notre Dame

Počátky této kongregace jsou spojeny s dvěma francouzskými osobnostmi – svatým Petrem Fourierem a blahoslavenou Alexií Le Clerc, které založily roku 1597 v Mattaincourtu v Lotrinsku řád kanoniček sv. Augustina, jehož posláním mělo být vyučování a výchova dívek.²⁰⁸ Řád tím přišel s revoluční myšlenkou, protože založení veřejné školy, která by poskytovala dívkám praktickou přípravu na život, bylo ve své době naprostou novinkou. Řádové sestry zde měly naučit své svěřenky číst, psát, počítat a vést je k životu s Bohem, aby se tak naučily správně žít a připravily se na život ve společnosti a spořádané rodině.²⁰⁹

Na těchto školách docházelo i k dalším novotám, které byly pro tehdejší dobu revoluční. Dívky byly totiž vyučovány bez ohledu na třídní rozdíl, vyučovaly se nejen jednotlivě, ale i všechny dohromady, vyučování bylo zcela zdarma a školu mohly navštěvovat i dívky nežijící v penzionátě. Další inovací bylo zavedení vyučování zpěvu, kterému se dosud učilo pouze na farních školách. Dívky se také učily ručním pracím.²¹⁰

²⁰⁸ *Řeholní život v českých zemích*, Kostelní Vydří, 1997, s. 265 – 268.

²⁰⁹ <http://notredame.cz/sv-petr-fourier>, cit.: 8. 7. 2015.

²¹⁰ Tamtéž.

Česká kongregace Školských sester de Notre Dame je spojena s osobou P. Gabriela Schneidera, který přišel s myšlenkou, že dívky, které byly členkami jeho spolků a sesterstev by mohly být chráněny v nějaké řeholní družině. Tuto svou ideu uskutečnil v Hyršově, kde založil dívčí školu dne 15. 8. 1853, po vzoru bavorských školských sester.²¹¹ Škola se zanedlouho pro nedostačující prostory přesunula do Horažďovic, které se staly pozdějším sídlem vedení kongregace a mateřince sester až do roku 1950. Po roce 1950 byly sestry vystěhovány ze svých dosavadních působišť a byly nuceny pracovat jako dělnice v textilních továrnách nebo v charitativních zařízeních. Ke svému původnímu působení ve školství se sestry vrátily až po roce 1989. Pracují nadále ve školství, sociálních institucích a rozvíjejí mnohé aktivity ve prospěch mládeže.²¹²

5.2 Od vzniku školy až po její zánik

Ve druhé kapitole jsme se již seznámili s osudem Školských sester, které původně vyučovaly na obecních a měšťanských dívčích školách, odkud byly v roce 1919 vyhnány. Aby byly sestry nějak zaměstnány, tak si na Kladně směly zřídit soukromou šicí školu pro dívky.

Na začátku školního roku 1923/1924 byla škola reorganizována na dvojtřídní školu rodinnou typu B s připojenou živnostenskou pracovnou, a to ministerským přípisem ze dne 3. srpna 1923.²¹³ Nedlouho poté, dne 2. února 1924, ministerstvo školství a národní osvěty škole udělilo právo veřejnosti. Právo veřejnosti škole zajišťovalo, že absolventky získaly vysvědčení, které mělo platnost pro celé území našeho státu, což předtím, když byla škola ryze soukromá, bylo nemožné a vysvědčení mělo platnost pouze pro daný region. Škola v té době neměla pouze jeden obor, ale byla zde Dvouletá škola rodinná, Živnostenská pracovna šití šatů a pěti měsíční kurs šití prádla.²¹⁴ Od školního roku 1925/1926 byla škola zařazena do systému učilišť, což znamenalo, že absolventky získávaly průkaz dokončeného učebního poměru.²¹⁵

Ze začátku působení školy byly vyučovány následující předměty: počty, nauka o umění, kreslení, němčina, těsnopis, čeština, tělocvik, zdravotvěda, šití prádla, vyšívání, domácí hospodářství, francouzština a psaní strojem. Pokud žákyně nestíhaly probrat látku teoretických předmětů, tak výklad probíhal během hodin šití.²¹⁶

²¹¹ <http://notredame.cz/historie-3/vznik-kongregace-skolskych-sester-de-notre-dame-v-cechach>, cit.: 8. 7. 2015.

²¹² KRAJNÍK, 2000, s. 55.

²¹³ SOkA Kladno, archivní fond: NAD č. 1274. II. Státní odborná škola pro ženská povolání Kladno (1919) 1923 – 1949 (1950), i. č. 1, kniha č. 1, protokol porady z října 1923.

²¹⁴ Tamtéž, i. č. 1, kniha č. 1, protokol porady z března 1924.

²¹⁵ Tamtéž, i. č. 3, kniha č. 3, protokol porady z března 1926.

²¹⁶ Tamtéž, i. č. 1, kniha č. 1, protokol porady z října 1923.

Hned po založení školy Školskými sestrami de Notre Dame bylo přihlášeno do prvního ročníků 60 žákyň. Jejich počet postupně rostl.²¹⁷ Protože škola byla soukromá, tak bylo placeno školné, které ročně činilo 500 korun československých, to bylo v květnu 1924 sníženo na 400 korun.²¹⁸

Ředitelkou školy byla M. Cherubína Jandová a to až do roku 1936, kdy sama odstoupila. Ta byla v kladenském učitelství již známá, protože před rokem 1919 učila na II. obecné dívčí škole na Kladně a poté i na měšťanské dívčí škole na Kladně. Byla jí dokonce dána pochvalná uznání udělená okresní školní radou na Kladně za úspěch ve vyučování mládeže a ve výchově.²¹⁹

Členkami zakládajícího učitelského sboru byly následující řádové sestry: M. Josefa Kitzbergrová, M. Miluše Cibulková, M. Florencie Najsarová, M. Jana Melicharová, M. Knížeslava Šabatková a M. Klára Váňová.²²⁰

Ve škole byl zaveden pravidelný rytmus školního roku. Porady učitelského sboru se konaly pravidelně každý školní rok celkem sedmkrát, a to v září, říjnu, prosinci, lednu, březnu, květnu a nakonec v červnu. Poněvadž byla škola vedena řádovými sestrami de Notre Dame, tedy služebnicemi božími, byl školní rok zahajován i ukončován službami božími, kterých se účastnila celá škola.²²¹ Na začátku školního roku se sloužila pontifikální mše Veni Sancte a na konci Te Deum.²²²

Na začátku školního roku 1936/1937 škola získala druhou ředitelku a byla jí M. Štěpána Hlavínová.²²³

Dne 28. ledna 1938 bylo ministerským přípisem povoleno zřídit na Kladně jednoroční vyšší ženskou odbornou školu při stávající škole. Na počátku školního roku 1939/1940 škola uchazečkám nabízela následující obory: dvouletou ženskou odbornou školu, živnostenskou pracovnu pro šití šatů, jednoroční vyšší ženskou odbornou školu a lidový kurs šití prádla a kreslení stříhů.

²¹⁷ Tamtéž.

²¹⁸ Tamtéž, i. č. 1, kniha č. 1, protokol porady z června 1924.

²¹⁹ Tamtéž, karton č. 3, osobní výkaz M. Cherubíny Jandové, list 22 – 25.

²²⁰ Tamtéž, i. č. 1, kniha č. 1, protokol porady z října 1923.

²²¹ Tamtéž.

²²² ŘEZNIČKOVÁ, 2007, s. 39.

²²³ ²²³ SOKA Kladno, archivní fond: NAD č. 1274. II. Státní odborná škola pro ženská povolání Kladno (1919) 1923 – 1949 (1950), i. č. 13, kniha č. 13, protokol porady z října 1936.

Řádové sestry postupně získávaly veřejné právo i pro ostatní obory, snažily se také rozvíjet výuku a rozšiřovat možnosti dívek pro možné budoucí uplatnění. Absolventky po ukončení studií na této škole nejčastěji našly následující uplatnění: učitelka, pracovnice v kanceláři, sociální pracovnice, ošetřovatelka, pěstounka, sestra, švadlena anebo se vdaly a zůstaly v domácnosti.²²⁴

Během 2. světové války byla činnost školy přerušena, protože nacisté úřady uzavíraly církevní školy a budovy kláštera i školní prostory byly zabráný a uzavřeny. Proto v archivním fondu školy chybí inventáře z let 1942 – 1945, kdy byla činnost školy pozastavena.

Po válce škola začala znovu fungovat a navázala na předválečnou praxi. Školské sestry se začaly také věnovat i mladším dětem a založily i dětské jesle. Na post ředitelky byla na krátkou dobu dosazena nová ředitelka a to M. Vladimíra Hartlová.²²⁵

Dne 10. května 1949 byla škola zestátněna a její název se naposledy změnil na II. státní odbornou školu pro ženská povolání v Kladně. Na tyto poslední momenty se stala ředitelkou školy M. Marta Kalousová.²²⁶ Zanedlouho, na konci června 1949. byla činnost školy ukončena a klášter byl poté zabrán pro potřeby domova důchodců. Řeholní sestry definitivně opustily Kladno na počátku roku 1951.

5.3 Z běžného provozu školy

Škola byla později přeměněna na školu tříletou, respektive dvouletou odbornou s třetím ročníkem, což byla pracovna šití šatů. Účelem školy bylo vzdělávání dívek, aby měly možnost věnovati se živnosti, učitelství, obchodu a službě kancelářské nebo sociální. Do školy byly přijímány žákyně z učebního kurzu a zkoušky musely skládat z českého jazyka a počtů.

Se změnou doby a změnami statusu školy se měnily i vyučované předměty. Děvčata v I. ročníku musely navštěvovat tyto předměty: jazyk český, ruský, dějepis, občanskou výchovu, vychovatelství, výchovu dětí, počty a účetnictví, kreslení, kreslení stříhů, šití prádla a spravování, vyšívání a práce ozdobné, nauku o látkách, nauku o potravinách, vaření, tělesnou výchovu a hudební výchovu.²²⁷ Rozvrh pro první ročník ze školního roku 1929/1930 je přiložen jako příloha č. 6.

²²⁴ Tamtéž, i. č. 82, kniha č. 82, seznam absolventek a jejich uplatnění.

²²⁵ Tamtéž, i. č. 20, kniha č. 20, protokol porady z října 1945.

²²⁶ Tamtéž, i. č. 22, kniha č. 22, protokol porady z října 1947.

²²⁷ Tamtéž, karton č. 1., vyučované předměty, list 15.

Ve II. ročníku to byly téměř totožné osnovy: jazyk český, ruský, dějepis, občanskou výchovu, vychovatelství, počty, zdravotní péče i dítě, šití šatů, kreslení střihů, vyšívání a práce ozdobné, kreslení, vaření, hospodářská cvičení, tělesná výchova a hudební výchova.²²⁸

III. ročník, tedy živnostenská pracovní šití šatů, čítal tyto předměty: jazyk český, ruský, občanská výchova, účetnictví a vedení podniku, nauka o kroji, nauka o látkách, kreslení střihů, vyšívání a práce ozdobné, tělesná výchova.²²⁹

Z tohoto seznamu můžeme sledovat, že předměty se specializovaly nejen na obecné vzdělání, ale především na odborné předměty, které měly dívky připravit na jejich budoucí kariéru, ať už se mělo jednat o kariéru matky nebo kariéru švadleny či živnostnice.

Malý náhled do vyučovaných témat, nám ukáže, že témata byla vybírána tak, aby bylo možné je aplikovat v budoucím životě dívek. Ať už se jednalo o teorii nebo praxi během hodin šití. Například v občanské výchově se žákyně věnovaly především tématům týkajících se skladby společnosti, jejichž výuka měla dívkám pomoci a připravit je k životu v nově vzniklé republice. Mezi tématy se objevily následující: původ rodiny a rodina v lidově demokratické společnosti, sociální politika lidové demokracie, sociální a zdravotní péče nebo kulturní výstavba Československé republiky a nakonec téma svobodný občan v demokratické republice Československé.²³⁰ Během hodin počtů a účetnictví byly žákyně připravovány, aby si v budoucnosti mohly založit živnost nebo podnik a věděly, jak se o ni starat, jak spravovat účty i jak vyplácet mzdy potenciálním zaměstnancům.²³¹ Další předměty byly především praktické. V hodinách šití šatů se naučily, jak vybavit skříň pro celou rodinu. Ve vyšívání se naučily různým technikám zdobení, kromě vyšívání i jak vyrobit krajku.²³²

²²⁸ Tamtéž.

²²⁹ Tamtéž.

²³⁰ Tamtéž, karton č. 1., vyučované předměty, list 2 – 4.

²³¹ Tamtéž, karton č. 1., vyučované předměty, list 5.

²³² Tamtéž, karton č. 1., vyučované předměty, list 9 - 10.

6 Závěr

V této práci se můžeme seznámit s historickým vývojem města Kladna ve 2. polovině 19. a 1. polovině 20. století, jak po průmyslové, tak po demografické i školské stránce. Kromě obecného pohledu na školství jsou zde podrobněji rozebrány i tři typy škol. Pokusné školství první republiky je demonstrováno na příkladu Volné (socialistické) školy práce. Střední školy průmyslové oblasti jsou zde reprezentovány státní průmyslovou školou pro chlapce a II. státní odbornou školou pro ženská povolání.

První kladenou otázkou bylo, jak se projevil vliv průmyslu na rozvoj města potažmo školství. Této otázce se věnuje 2. kapitola. S nálezem uhlí na Kladensko přišlo mnoho horníků a hutníků, což způsobilo zpočátku prudký a později pozvolnější demografický růst, na který navazuje zvýšení počtu dětí školou povinných. Kladenské školství se začalo rozvíjet relativně pozdě, až v 60. letech 19. století a až v 80. letech zde vzniklo odborné a střední školství, kterého bylo třeba pro výchovu místních odborných pracovníků.

Druhá otázka bylo porovnání dívčích a chlapeckých možností středoškolského vzdělání. V práci se jedna kapitola věnuje možnosti pro chlapce a jiná možnosti pro dívky. Chlapci měli přirozeně takovou možnost jako první. V 80. letech byla založena Pokračovací průmyslová škola a na počátku 20. století kladenská reálka. Dívky se naděje na středoškolské vzdělání dočkaly až ve 20. století, kdy byl nejprve založen učitelství ústav Marie Egemové, později šicí škola Školských sester de Notre Dame (II. státní odborná škola pro ženská povolání) a konečně od 30. let mohly navštěvovat reálku společně s chlapci.

Poslední otázkou je proč se uchytilo reformované školství, reprezentované Volnou (socialistickou) školou práce, právě na Kladně. Tato pokusná škola byla založena na popud místního dělnického lidu s podporou kladenské sociálnědemokratické radnice, takže je nasnadě, že i v dalších letech školů podporovali. Také důraz školy na práci, měl svůj důvod, protože zde děti měly výborné podmínky pro pozorování různých povolání.

Přínosem práce je komplexní zpracování rozvoje průmyslové oblasti s důrazem kladeným na rozvoj školství původně malého městyse. Rozvinout myšlenku práce lze dále směrem k sousedním obcím či k jiným průmyslovým oblastem. Myslím, že by bylo zajímavé srovnání Kladna například se Zlínem, Baťovým městem, kde se také uchytilo pokusné školství a město se rozvíjelo s průmyslem.

7 Seznam použitých informačních zdrojů

7.1 Primární prameny

7.1.1 Archivní fondy

Národní archiv České republiky, archivní fond: NAD 539/2. Zemská školní rada v Praze 1869 – 1949, část 2.

Státní okresní archiv Kladno, archivní fond: NAD č. 1259. Vyšší průmyslová škola Kladno 1882 – 1954 (1958).

Státní okresní archiv Kladno, archivní fond. Volná škola práce (neinventarizováno).

Státní okresní archiv Kladno, archivní fond: NAD č. 1274. II. Státní odborná škola pro ženská povolání Kladno (1919) 1923 – 1949 (1950).

7.1.2 Adresáře

Adresář horního města Kladna. Kladno, J. Šnajdr a „Svoboda v Kladně“, 1922.

STEJSKAL, Karel – *Adresář královského horního města Kladna*. Kladno, nákladem Karla Stejskala knihkupce na Kladně, 1911.

7.1.3 Dobový tisk

Svoboda: Časopis strany sociálně demokratické. Kladno, 1919 (r. XXIX).

Lidové noviny ráno. Praha, 14. 6. 1938 (roč. 46), č. 297.

7.2 Sekundární literatura

7.2.1 Dobová literatura

ČERNÝ, Jan Ladislav – JAVŮREK, Bedřich – MELICHAR, František – ŠKORPIL, František Bohumil. *Dějiny školství okresu Kladenského: na oslavu 50-letého jubilea panování J. V. císaře a krále Františka Josefa I*. Kladno: Učitelstvo školního okresu Kladenského, 1898.

NÁPRSTEK, František. Volná škola práce Kladno in *První sjezd československého učitelstva a přátel školství v osvobozené vlasti: pod protektorátem presidenta československé republiky T.G. Masaryka v hlavním městě od 1. – 3. července 1920*. V Praze: Sjezdový výbor českoslov. obce učitelské, 1921.

ZÁPOTOCKÝ, Antonín. *Rudá záře nad Kladnem*. 8. vyd. (2. souborné vyd.). Praha: Práce, 1986.

Zpráva o školním roce 1915 - 1916: c. k. průmyslová škola státní na Kladně. Kladno: C. k. průmyslová škola státní, 1916.

7.2.2 Literatura

- CACH, Josef – VALENTA, Josef. *Výchova a vzdělání v českých dějinách*. Praha: UK, 1991.
- ČEPIČKOVÁ, Vlasta. *Volná socialistická škola práce v Kladně*. Kladno: OV KSČ, 1988.
- HLOUŠEK, Antonín. *Kronika města Kladna za dobu německo-fašistické okupace 1938 – 1945*. Kladno, SOA Praha – SOKA Kladno 1975.
- HORÁK, Josef – KRATOCHVÍL, Milan. *Nástin dějin pedagogiky*. Liberec: Vysoká škola strojní a textilní, 1993.
- HOSTÁŇ, Jan. O ideologické práci volné školy v Kladně in *Učitelé v práci a v boji: sborník vzpomínek a studií*. 1. vyd. Praha: Práce, 1968, s. 151 – 163.
- HROŠOVÁ, Marie – ŠEBELOVÁ, Olga. Kladenská trestní akce 1939. *Slánský obzor*, 2006 (ročník 13/113), s. 33 – 49.
- JŮVA, Vladimír – VESELÁ, Zdenka. *Dějiny pedagogiky*. Praha: SPN, 1985.
- KÁDNER, Otakar. *Vývoj a dnešní soustava školství, díl I.*. V Praze: Sfinx, Bohumil Janda, 1929.
- KÁDNER, Otakar. *Vývoj a dnešní soustava školství, díl II.*. V Praze: Sfinx, Bohumil Janda, 1931.
- KACHLÍK, Jan. *Volná škola práce v Kladně (1919-1933)*. Česko: J. Kachlík, 2003.
- KÁRNÍKOVÁ, Ludmila. *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754-1914*. Praha: NČSAV, 1965.
- KÁRNÝ, Miroslav. *Sto let kladenských železáren*. Praha: Práce, 1959.
- KOS, Josef. *Kladno – město dolů a vysokých pecí*. V Praze: Národohospodářská propagace Československa, 1948.
- KOURA, Petr. Pozapomenutá legenda českého odboje. *Soudobé dějiny*, 2004, č. 1 – 2, s. 110 – 127.
- KOVAŘÍK, Jiří. Strojírenská výroba Poldiny hutě do roku 1945. *Slánský obzor*, 2000 (r. 8), s. 51 – 72.
- KRAJNÍK, Stanislav. Zapomenutá kapitola z historie působení školských sester – učitelek na kladenských školách. *Posel z Budče*, 2000, č. 17, s. 55 – 66.
- KUJAL, Bohumír. *Pedagogický slovník*. Praha: SPN, 1967.

MARŠÍK, Antonín a kol. – *Jubilejní sborník střední průmyslové školy v Kladně: 50. výročí školy. Kladno, ZV ROH střední průmyslové školy, 1965.*

MASARYK, Tomáš Garrigue – CACH, Josef. *O škole a vzdělání.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1990.

PECH, Oldřich. *Příruční slovník pedagogický: (pro školskou učitelskou praxi).* Praha: Československá grafická Unie, 1937.

RUDA, Jiří. *O českém učitelstvu: dvě kapitoly nanejvýš časové.* V Kladně: Svoboda, 1918.

Řeholní život v českých zemích, Kostelní Vydří, 1997.

ŘEZNÍČKOVÁ, Kateřina. *Študáci a kantoři za starého Rakouska: české střední školy v letech 1867-1918.* Praha: Libri, 2007.

SKALNÍKOVÁ, Olga a kol.. *Kladensko: život a kultura lidu v průmyslové oblasti.* 1. vyd. Praha: Československá akademie věd, 1959.

SKLENÁŘ, Václav. *Kladenská škola revoluce.* *Pedagogika, časopis pro vědy o vzdělávání a výchově,* 1953 (r. 3), č. 2, s. 93 – 96.

SKLENÁŘ, Václav. *První socialistická škola v ČSR.* *Pedagogika, časopis pro vědy o vzdělávání a výchově,* 1971 (r. 21), č. 4, s. 509 – 528.

SOMR, Miroslav. *Nástin dějin školství a pedagogiky: Dočasná vysokoškolská učebnice.* Praha: MON, 1987.

ŠAFRÁNEK, Jan. *Za českou osvětu: obrázky z dějin českého školství středního.* V Praze: Tiskem a nákladem J. Otty, 1898.

ŠIMŮNEK, Robert. *Kladno.* Praha: Historický ústav Akademie věd ČR, 2007.

ŠUMBEROVÁ, Ludmila. *Antonín Zápotocký: 1884 – 1957.* Praha: Svoboda, 1984.

ŠVEJDA, Josef – ŽOFKA, Josef. *Kladno, město uhlí a železa.* V Kladně: Musejní spolek, 1947.

VÁŇOVÁ, Růžena. *Úsilí českého učitelstva o školskou reformu, Pokusné školy 20. let.* *Pedagogika, časopis pro vědy o vzdělávání a výchově,* 1992 (r. 42), č. 2, s. 251 – 258.

VESELÁ, Zdenka. *Vývoj českého školství: Určeno pro posl. fak. filozof., přírodovědecké a pro postgrad. studium.* Praha: SPN, 1988.

VEVERKOVÁ, Irena. *Vznik odborného průmyslového školství v Kladně.* *Slánský obzor,* 2004 (r. 12), s. 67 – 78.

VEVERKOVÁ, Irena. *Kladno*. Praha: Paseka, 2008.

VEVERKOVÁ, Irena – ŽELEZNÝ, Zdeněk. *Gymnázium Kladno: almanach ke 100. výročí školy*. Kladno: Gymnázium Kladno, 2000.

7.3 Internetové zdroje

<http://notredame.cz/> – oficiální internetová stránka kongregace Školských sester de Notre Dame, cit: 8. 7. 2015

<http://mapire.eu/en/> – historické mapy Habsburského císařství, cit: 23. 6. 2016

<http://www.ustrcr.cz/data/pdf/publikace/securitas-imperii/no17/046-059.pdf> – studie v rámci projektu securitas imperii, Ústavu pro studium totalitních režimů, cit: 27. 6. 2016

<http://www.kladnominule.cz/front.page/photos/23?gallery=18&photo=540> – obrázek Státní průmyslové školy, cit: 27. 6. 2016

8 Seznam příloh

Seznam map:

Mapa 1 10

- <http://mapire.eu/en/map/secondsurvey/>, cit: 23. 6. 2016.

Mapa 2 11

- http://mapire.eu/en/map/hkf_75e/?bbox=474520.3701078128%2C5199266.446571608%2C3815735.750509437%2C6622829.661354731, cit: 23. 6. 2016

Seznam obrázků:

Obrázek č. 1: Budova průmyslové školy 49

- <http://www.kladnominule.cz/front.page/photos/23?gallery=18&photo=540>, cit: 27. 6. 2016.

Seznam tabulek a grafů:

Tabulka 1 14

- KÁRNÍKOVÁ, Ludmila. Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754-1914. Praha: NČSAV, 1965, s. 218.

Tabulka 2 15

- ŠIMŮNEK, Robert. *Kladno*. Praha: Historický ústav Akademie věd ČR, 2007, s. 24.

Graf 1 15

- ŠIMŮNEK, Robert. *Kladno*. Praha: Historický ústav Akademie věd ČR, 2007, s. 24.

Tabulka 3 17

- ŠIMŮNEK, Robert. *Kladno*. Praha: Historický ústav Akademie věd ČR, 2007, s. 16.
- Závěr obecních voleb. *Lidové noviny ráno*. Praha, 14. 6. 1938 (roč. 46), č. 297, s. 2.

Seznam příloh následujících za textem:

Příloha č. 1: Mapa kladenského školního okresu 64

- ŠIMŮNEK, Robert. *Kladno*. Praha: Historický ústav Akademie věd ČR, 2007, mapový list č. 12, mapa č. 21.

Příloha č. 2: První status školy, Volná škola práce (1919)	65
• Státní okresní archiv Kladno, archivní fond. Volná škola práce (neinventarizováno).	
Příloha č. 3: Druhý status školy, Volná škola práce (1922)	67
• Státní okresní archiv Kladno, archivní fond. Volná škola práce (neinventarizováno).	
Příloha č. 4: Budova řemeslnické školy	69
• VEVRKOVÁ, Irena. <i>Kladno</i> . Praha: Paseka, 2008, obrázková příloha č. 22.	
Příloha č. 5: Budova školy Školských sester	69
• VEVRKOVÁ, Irena. <i>Kladno</i> . Praha: Paseka, 2008, obrázková příloha č. 93.	
Příloha č. 6: Rozvrh hodin pro I. ročník Soukromé odborné školy pro ženská povolání Školských sester de Notre Dame ve školním roce 1929/1930	70
• SOkA Kladno, archivní fond: NAD č. 1274. II. Státní odborná škola pro ženská povolání Kladno (1919) 1923 – 1949 (1950), karton č. 1, Rozvrh hodin I. třídy pro školní rok 1929/30.	

8.1 Příloha č. 1: Mapa kladenského politického okresu

8.2 Příloha č. 2: První status školy, Volná škola práce (1919).

I. Účel a cíl:

Úkolem školy bude vychovávat mládež na uvědomělé členy lidské společnosti. Bude to pokusná škola, jež bude hledat a tvořit takovou školu, která by odpovídala socialistickým ideálům. Jejím úkolem bude vychovávat děti, aby školu milovaly a hájily. Aby cíle tohoto mohlo být dosaženo, nahrazeno bude náboženství rozumovou metodou přírodovědeckou a mravoukou občanskou. Tak jako v socialistických organizacích pracuje se mezi dospělými k tomu, aby učiněn byl konec vykořisťování pracujícího lidu církví a kapitalismem a aby pracující třída vzala osud lidstva do svých rukou a vytvořila společnost socialistickou, tak i škola naše působiti bude vždy k tomu, aby pravdy tyto vstúpila do hlav svých chovanců. Lidé již jako děti musí pochopiti – jak Francisco Ferrer pravil – původ nerovnosti lidské, náboženské lži, zhoubné lásky ke kapitalistickému státu od starodávných zvyků v rodině, udržujících otroctví.

Volná socialistická škola práce chce připravovat budoucnost bratrství, pokoje a štěstí, pro všechny a proto učiti bude všem pravdám, jež lidstvo vydobylo. Chce vytvořiti generaci, jež nebude již nástrojem tyranie, ale pozůstávati bude ze svobodných lidí, odhodlaných žíti ve všeobecném blahobytu a v pravé lidské solidaritě.

Mimo školního vyučování zúčastní se žáci všech domácích i hospodářských prací ve škole i mimo školu. Bude to škola práce, neboť učiti bude všem důležitým oborům lidské práce. Použije dřeva, kovu, hlíny, látek, papíru, atd. Povede žáky všude, na pole, do zahrad i lesů, do dílen, továren i hutí. Ne aby se pouze dívali, ale i proto, aby v práci pomohli, pokud síly jejich stačí. Cílem naší školy bude seznámiti se pokud možno se všemi obory lidské práce a tak připravovati mládež pro budoucí socialistickou republiku, v níž bude třeba časté kontroly nad těmi, kteří by chtěli prováděti sabotáž. Děti dělnické musí býti vzdělány a vychovány tak, jak toho zájmy pracující třídy nejvíce vyžadují.

Ve škole zavedena bude samospráva žáků a poskytnuta jim bude příležitost zúčastniti se veškerého života. Žáci účastni budou ve školních radách i ve školních kolektivech a tak budou spolurozhodovat o osudech školy.

Tělesných trestů nebude v nižádném případě použito. Učitele, kteří se budou snažiti proniknout v duše dětské a pochopí zcela zájmy dětí, nebudu nikdy tělesně trestati. Láskou a přátelstvím docílí toho, čeho nepodařilo se násilím a karabáči.

II. Metoda vyučovací:

Škola nezřídí se najednou, nýbrž bude se tvořiti postupně, bude zřízena prozatím pro děti obecnou školou povinně: letos otevřeny budou I.,II. a III. třída.

Chovanci budou se účastniti mimo školní vyučování všech domácích a hospodářských prací v budově i mimo budovu. Vyučování bude mít formu volných rozhovorů, výkladů, přednášek, též výstav, divadel, koncertů, vycházek do živnostenských podniků, do přírody, pokusů a mechanických cviků tak organizovaných, aby chovanec co nejhluběji a nejpevněji osvojil si látku nejen pamětí, rozumem a citem, ale aby ji i technicky dokonale ovládal.

V metodách bude přede všemi dávana přednost metodě samoučení: chovanci budou uváděni v situace, jež je budou samy lákat k pokusům práce. Tak budou děti vychovávány k samostatnosti.

III. Zařízení školy:

Škola bude organizována tak, aby jak možno dosažen byl cíl soběstačnosti. Chovanci vedeni budou k tomu, aby obstarávali (ovšem bez újmy na zdraví a vzdělání) všechny domácí a hospodářské práce. Ve školní budově budou též dílny pro žákovské práce.

IV. Počet chovanců:

Pro začátek umístí se ve škole v jednotlivých třídách po dvaceti chovancích (deset hochů a deset dívek). Celkem šedesát dětí.

8.3 Příloha č. 3: Druhý status školy, Volná škola práce (1922).

I. Účel a cíl:

Snahou školy bude vychovávat mládež na uvědomělé členy lidské společnosti. Bude to pokusná škola a jejím úkolem bude vychovávat dítky jí svěřené tak, aby se stali lidmi, kteří by volně a samostatně myslili a pravdu i spravedlnost milovali a hájili.

Volná škola práce chce připravovat budoucnost bratrství, pokoje a štěstí pro všechny a proto učiti bude pravdám, jež lidstvo vydobylo.

Chce vytvořit generaci svobodných lidí, odhodlaných pracovat ke všeobecnému blahobytu a ku pravé lidské vzájemnosti.

Podkladem vyučování ve Volné škole práce budou dosavadní osnovy pro školy obecné. Volná škola práce poskytne chovancům jí svěřeným alespoň takového vzdělání, jako škola obecná. Mimo školní vyučování zúčastní se žáci všech domácích a hospodářských prací ve škole i mimo školu. Bude to škola práce, neboť učiti bude všem důležitým oborům práce lidské. Použije dřeva, kovu, hlíny, látek, papíru atd. Povede žáky všude, na pole, do zahrad i lesů – do dílen, továren i hutí. Ne, aby se pouze dívali, ale i proto, aby v práci pomohli, pokud jejich síly stačí. Cílem naší školy bude seznámit se pokud možno se všemi obory lidské práce.

Ve škole zavedena bude samospráva žáků a poskytnuta jim bude příležitost zúčastnit se veškerého dění.

Tělesných trestů nebude v nižádném případě použito. Učitelé, kteří se budou snažit proniknout do duše dětské a pochopí zcela zájmy dětí, nebudou nikdy trestati.

II. Methoda vyučovací:

Chovanci budou účastni mimo školní vyučování všech domácích i hospodářských prací v budově i mimo budovu. Vyučování bude mít formu volných rozhovorů, výkladů, přednášek, též výstav, divadel, koncertů, vycházek do živnostenských podniků, do přírody, pokusů a mechanických cviků tak organizovaných, aby chovanec co nejhloběji a nejpevněji osvojil si látku nejen pamětí, rozumem a citem, ale aby jí i technicky dokonale ovládl.

V methodách bude přede všemi dávana přednost methodě samoučení. Chovanci budou uváděni v situace, jež budou samy lákat k pokusům práce.

Tak budou děti vychovávány k samostatnosti.

III. Zařízení školy

Škola nezřídí se najednou, nýbrž bude se tvořiti postupně. Bude přístupna dětem obecnou a měšťanskou školou povinných. Bude to pokusná škola o dvou etapách. Stupeň nižší obsahuje I. – V. školní rok. O stupni vyšším VI. – VIII. školního roku bude jednati samostatné podání.

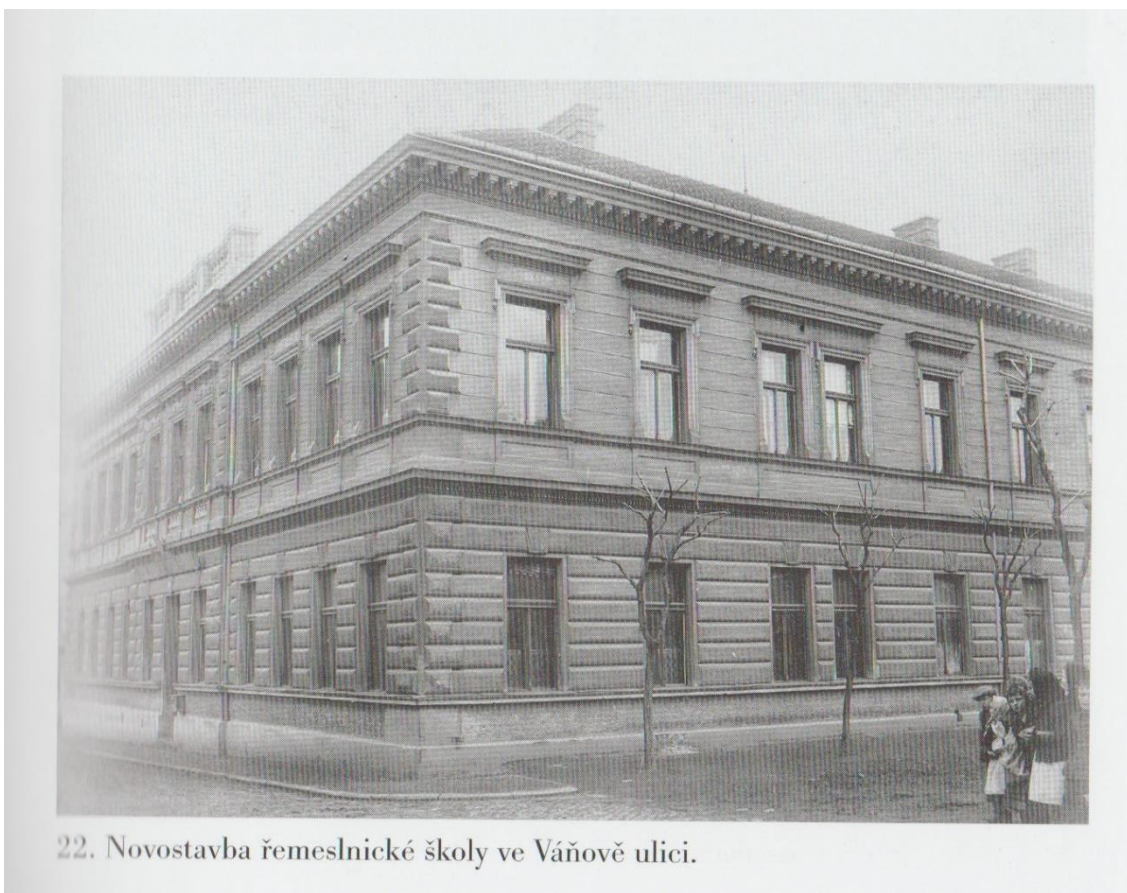
Odpovědným správcem školy jest Čeněk Janout, mající řádnou způsobilost, další učitelé jsou Jaroslav Hladký, Jan Hostáň a František Kupka, rovněž se řádnou způsobilostí.

Škola bude organizována tak, jak možno dosažen byl cíl soběstačnosti. Chovanci vedeni budou k tomu, aby obstarávali (ovšem bez újmy na zdraví a vzdělání) všechny domácí a hospodářské práce. Ve školní budově budou též dílny pro žákovské ruční práce.

IV. Počet chovanců:

Pro začátek umístí se ve škole v jednotlivých třídách po dvaceti chovancích (deset hochů a deset dívek).

8.4 Příloha č. 4: Budova řemeslnické školy

8.5 Příloha č. 5: Budova školy Školských sester

8.6 Příloha č. 6: Rozvrh hodin pro I. ročník Soukromé odborné školy pro ženská povolání Školských sester de Notre Dame ve školním roce 1929/1930.

ROZVRH HODIN.

Třída I. _____ Školní rok 1929/30.

DNI	DOPOLEDNE				ODPOLEDNE			
	8-9	9-10	10-11	11-12	1 ¹ / ₂ -2 ¹ / ₂	2 ¹ / ₂ -3 ¹ / ₂	3 ¹ / ₂ -4 ¹ / ₂	4 ¹ / ₂ -5 ¹ / ₂
Pondělí	Šití	prádla	a vaření		Čeština	Vychovatel.	Němčina	-----
Úterý	Šití	prádla	a vaření		Dějiny vzdělanosti	Dom.hospod. Nauka o po- travinách	N.o látkách Kres. střihů	-----
Středa	Čeština	Počty	Vyšívání		Šití	prádla	Tělocvik	-----
Čtvrtek	Šití	prádla	Vychovatel.	Zpěv	Kreslení		Němčina	
Pátek	Kreslení Spravování	střihů prádla	Šití	prádla	Dom. hosp. N.o potrav.	Šití	prádla	-----
Sobota	Počty	Čeština	Dějiny vzdělanosti	Náboženství	12-1 Němčina	-----	-----	-----
Neděle								